

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Mateja Celin

Mentorica: asist. dr. Maruša Pušnik
Somentorica: doc. dr. Melita Poler Kovačič

**VLOGA HUMORISTIČNEGA ČASOPISA SKOZI ČAS:
Kurent in njegov odnos do družbenopolitičnega dogajanja**

Diplomsko delo

Ljubljana, 2006

VLOGA HUMORISTIČNEGA ČASOPISA SKOZI ČAS: Kurent in njegov odnos do družbenopolitičnega dogajanja

Kurent je humoristični časopis iz lokalnega okolja Koroške z dolgo zgodovino izhajanja. Od leta 1923 do danes se je v svojih prispevkih ukvarjal tako z dogajanjem v neposrednem okolju, kot tudi širše po državi in v svetu. V svojem pisanju je z uporabo različnih tehnik humorja osvetljeval družbenopolitično dogajanje različnih zgodovinskih obdobj, mnogokrat se je dotaknil tudi prepovedanih tem in pod pretvezo humorja nasprotoval veljavnim diskurzom takratne družbe. Diplomaska naloga raziskuje, kakšna je bila vloga tega časopisa pri razširjanju kritične zavesti med njegovim občinstvom, ugotavlja, kakšna je bila njegova odzivnost na pomembnejše družbenopolitično dogajanje skozi daljše zgodovinsko obdobje, kakšne tehnike humorja je pri tem uporabljal in kakšen je bil skozi čas njegov odnos do pravil novinarske etike. Primerja vlogo humorističnega časopisa kot nekoč edinega sprejemljivega kritika družbenopolitičnih razmer z njegovo vlogo danes. Analiza Kurentovega pisanja je podkrepljena s pregledi posameznih zgodovinskih obdobj in takratnih političnih, gospodarskih, kulturnih in medijskih razmer.

Ključne besede: Kurent, humoristični, časopis, kritična zavest, novinarstvo.

THE ROLE OF THE COMIC PAPER IN TIME: Kurent and its attitude towards sociopolitical occurrences

Kurent is a local comic paper from the Carinthian region with a long publishing tradition. Since 1923 it has dealt with the occurrences in the immediate local environment as well as with the happenings throughout the country and the world. In its writing Kurent has used various humour techniques to throw light upon sociopolitical issues through different historical periods, many times addressing the forbidden issues and thus under the disguise of humour opposing the accepted discourses of society. This work explores the role of a comic paper at the expansion of critical knowledge among its audience, states what was its response to more important sociopolitical occurrences through a longer historical period, what humour techniques were used to achieve this and what was its attitude towards the standards of ethics in journalism. It compares the paper's role of once being the only acceptable critic of sociopolitical conditions with its present role. The analysis of Kurent is accompanied by overviews of certain historical periods and the political, economic, cultural and media conditions of a given period.

Key words: Kurent, humour, comic paper, critical knowledge, journalism.

KAZALO VSEBINE

1. UVOD	55
2. MNOŽIČNI MEDIJI, NJIHOVE FUNKCIJE IN VPLIV	77
2.1 MNOŽIČNI MEDIJI IN REPREZENTACIJE REALNOSTI	77
2.2 FUNKCIJE MNOŽIČNIH MEDIJEV	88
2.3 MEDIJSKE REPREZENTACIJE IN IDEOLOGIJA	1010
2.4 HUMOR, NJEGOV NAMEN IN VLOGA V DRUŽBENEM PROCESU	1313
3. ANALIZA KURENTA PO OBDOBJIH.....	1919
3.1 PRVO OBDOBJE: 1923 – 1941	1919
3.1.1 POLITIČNA UREDITEV	1919
3.1.2 GOSPODARSTVO IN SOCIALNE RAZMERE	2222
3.1.3 KULTURA	2323
3.1.4 MEDIJSKE RAZMERE.....	2424
3.2 KURENT V LETIH 1923 – 1941	2626
3.2.1 SKLEPNA DISKUSIJA	3434
3.3 DRUGO OBDOBJE: 1953 – 1960	3535
3.3.1 POLITIČNA UREDITEV	3535
3.3.2 GOSPODARSTVO IN SOCIALNE RAZMERE	3736
3.3.3 KULTURA	3737
3.3.4 MEDIJSKE RAZMERE.....	3938
3.4 KURENT V LETIH 1953 – 1960	4343
3.4.1 SKLEPNA DISKUSIJA	4847
3.5 TRETJE OBDOBJE: 1973 – 2003	4848
3.5.1 1973-1991	4948
3.5.1.1 POLITIČNA UREDITEV	4948
3.5.1.2 GOSPODARSTVO IN SOCIALNE RAZMERE	5050
3.5.1.3 KULTURA	5252
3.5.1.4 MEDIJSKE RAZMERE	5352
3.5.2 KURENT V LETIH 1973 – 1991	5454
3.5.3 SKLEPNA DISKUSIJA	5959
3.5.4 1991 – 2003.....	6060
3.5.4.1 POLITIČNA UREDITEV	6060
3.5.4.2 GOSPODARSTVO IN SOCIALNE RAZMERE	6161
3.5.4.3 KULTURA	6262
3.5.4.4 MEDIJSKE RAZMERE	6363
3.5.5 KURENT V LETIH 1991 – 2003	6464
3.5.6 SKLEPNA DISKUSIJA	6868
3.6 KURENT IN NOVINARSKA ETIKA.....	6969
4. SKLEP	7373
5. LITERATURA.....	7676
<u>1. UVOD</u>	<u>3</u>
<u>2. MNOŽIČNI MEDIJI, NJIHOVE FUNKCIJE IN VPLIV.....</u>	<u>5</u>
<u>2.1. MNOŽIČNI MEDIJI IN REPREZENTACIJE REALNOSTI.....</u>	<u>5</u>

2.2.	FUNKCIJE MNOŽIČNIH MEDIJEV	6
2.3.	MEDIJSKE REPREZENTACIJE IN IDEOLOGIJA	8
2.4.	HUMOR, NJEGOV NAMEN IN VLOGA V DRUŽBENEM PROCESU	11
3.	ANALIZA KURENTA PO OBDOBJIH	17
3.1.	PRVO OBDOBJE: 1923 – 1941	17
3.1.1.	POLITIČNA UREDITEV	17
3.1.2.	GOSPODARSTVO IN SOCIALNE RAZMERE	20
3.1.3.	KULTURA	21
3.1.4.	MEDIJSKE RAZMERE	22
3.2.	KURENT V LETIH 1923 – 1941	24
3.2.1.	SKLEPNA DISKUSIJA	32
3.3.	DRUGO OBDOBJE: 1953 – 1960	33
3.3.1.	POLITIČNA UREDITEV	33
3.3.2.	GOSPODARSTVO IN SOCIALNE RAZMERE	34
3.3.3.	KULTURA	35
3.3.4.	MEDIJSKE RAZMERE	36
3.4.	KURENT V LETIH 1953 – 1960	41
3.4.1.	SKLEPNA DISKUSIJA	45
3.5.	TRETJE OBDOBJE: 1973 – 2003	46
3.5.1.	1973-1991	46
3.5.1.1.	POLITIČNA UREDITEV	46
3.5.1.2.	GOSPODARSTVO IN SOCIALNE RAZMERE	48
3.5.1.3.	KULTURA	50
3.5.1.4.	MEDIJSKE RAZMERE	50
3.5.2.	KURENT V LETIH 1973 – 1991	52
3.5.3.	SKLEPNA DISKUSIJA	57
3.5.4.	1991 – 2003	58
3.5.4.1.	POLITIČNA UREDITEV	58
3.5.4.2.	GOSPODARSTVO IN SOCIALNE RAZMERE	59
3.5.4.3.	KULTURA	60
3.5.4.4.	MEDIJSKE RAZMERE	61
3.5.5.	KURENT V LETIH 1991 – 2003	62
3.5.6.	SKLEPNA DISKUSIJA	66
3.6.	KURENT IN NOVINARSKA ETIKA	67
4.	SKLEP	71
5.	LITERATURA	

ILUSTRACIJE

SLIKA 3.1.: KURENT-POLITIK	268
SLIKA 3.2.: POLITIČNA ŠOLA	568
SLIKA 3.3.: JEZNI	658
ŠEF	

1. UVOD

Da imajo množični mediji velik vpliv v sodobni družbi, je nesporno. Namesto nas izbirajo, katere vsebine so bolj pomembne in katere manj, jih interpretirajo in nam kažejo, kaj je sprejemljivo in kaj ne, kaj zaželeno in kaj prepovedano. Mediji tako kažejo svojo lastno sliko realnosti in nikakor niso zgolj njen verodostojni odsev. Predvsem v času komunistične vladavine so si posamezniki na oblasti prisvojili vso pravico, da so medijske reprezentacije realnosti prilagajali glede na svoja prepričanja, ideje in videnja sveta. V času, ko je medijem vladala socialistična ideologija, so dobili humoristični časopisi možnost, da to oblast vsaj nekoliko obidejo in se pri tem sklicujejo na zabavo, lahkotnost, pod to preobleko pa sprožijo marsikatero dobro merjeno puščico v tarče, ki so bile sicer nad vsako kritiko. Humor je tako postal neke vrste sredstvo upora in v težkih časih ni bil le pol zdravja, ampak je pomenil že kar preživetje.

V diplomski nalogi se lotevam raziskovanja odzivnosti humorističnega časopisa na aktualne družbenopolitične razmere skozi daljše časovno obdobje. Preučiti želim, kakšno vlogo ima humoristični časopis Kurent iz lokalnega okolja Koroške med svojim občinstvom v različnih zgodovinskih obdobjih ter raziskati, kako deluje humoristični časopis kot del novinarskega diskurza pri obveščanju ljudi, pri kritični obravnavi aktualnega družbenopolitičnega dogajanja in pri razširjanju kritične zavesti, ter kakšne mehanizme pri tem uporablja. Analizirala bom tudi odnos časopisa Kurent do pravil novinarske etike skozi različna obdobja in poskušala ovrednotiti njegovo vlogo nekoč edinega sprejemljivega kritika takratnih družbenih razmer ter to vlogo primerjati z vlogo, ki jo ima danes.

Osrednje teze, ki jih v nalogi poskušam dokazati, so, da je humoristični časopis Kurent preživel tako dolgo obdobje zgodovinskih in družbenih sprememb prav zato, ker se v svojem pisanju ni nikoli postavljal v bran le eni strani (npr. politični opciji), vse ostale pa smešil. Zato je nagovarjal zelo širok krog bralcev in bralk in ni bil profiliran le za specifično ciljno občinstvo. Čeprav je časopis ozko lokalno usmerjen, se je prek lokalnega dogajanja dotikal tudi širšega dogajanja v družbi, ki se je posledično širilo tudi na lokalno okolje. Lahkotno pisanje z ironičnim prizvokom in s kritičnimi podtoni ni prestopilo meja novinarske etike, ki v 83-letni zgodovini časopisa

Kurent niti niso bile vedno jasno zarisane. Prav temu Kurent dolguje del svojega dolgoletnega uspeha, saj si je s takšno etično držo priboril neke vrste legitimnost in se ni spremenil v nekakšen kritizerski list, ki bi pod tančico humorja z udarci pod pasom tolkel po pristaših ali nasprotnikih tega ali onega režima, življenjskega sloga ali miselnosti.

V nalogi uporabljam kvalitativne metode, in sicer s pomočjo zgodovinsko-analitične in zgodovinsko-primerjalne metode predstavim in kritično ovrednotim zgodovinsko in družbeno dogajanje v Sloveniji, odraz teh sprememb v pisanju Kurenta, etična pravila in norme v novinarstvu skozi različna časovna obdobja, nato pa vse to apliciram na Kurentovo pisanje. Analiziram izbor izvodov časopisa Kurent iz vseh treh obdobj njegovega izhajanja, od leta 1923 do leta 2003. Kurent je lokalni humoristični časopis, izhaja v Slovenj Gradcu enkrat na leto, na vsak pustni torek. Ukvarja se z aktualnim dogajanjem skozi vse leto, posveča se predvsem dogajanju v mestu Slovenj Gradec, v nekaterih obdobjih tudi dogajanju v svetu in v širšem lokalnem okolju, na Koroškem. Časopis enkrat na leto spomni na največje dosežke ter napake v mestu, regiji, državi ali svetu in na različne načine skozi humor prikaže življenjske razmere v svojem okolju. Izvode za analizo sem izbrala glede na pomembnejše družbenopolitično dogajanje posameznega obdobja. Z vidika novinarske etike primerjam tudi pisanje humorističnega časopisa v različnih časovnih obdobjih glede na (ne)upoštevanje etičnih pravil. Analizo sem razdelila na tri obdobja, in sicer glede na obdobja izhajanja časopisa Kurent. Prvo obdobje traja od 1923 do 1941, drugo obdobje od 1953 do 1962 in tretje obdobje od 1973 pa do 2003. V vsakem obdobju poleg splošne analize podrobneje analiziram pet števil, ki sem jih izbrala glede na pomembnost družbenopolitičnega dogajanja oz. večje spremembe v določenih letih posameznega obdobja. Zadnje obdobje sem razdelila na dve krajši obdobji: od 1973 do osamosvojitve Slovenije 1991 in od osamosvojitve do 2003.

V nalogi najprej predstavim nekaj teoretskih izhodišč o množičnih medijih, njihovih funkcijah in vplivih. Obravnavam tudi humor, njegove vrste in njihov namen ter kako humor vpliva na posameznika v družbenem procesu. Sledi analiza izborov števil časopisa Kurent, v kateri po orisu političnega, kulturnega in medijskega dogajanja posameznega obdobja analiziram pisanje Kurenta v tem obdobju. V sklop tretjega obdobja pa vključujem tudi analizo izbora prispevkov z vidika novinarske etike.

2. MNOŽIČNI MEDIJI, NJIHOVE FUNKCIJE IN VPLIV

2.1.2.1 MNOŽIČNI MEDIJI IN REPREZENTACIJE REALNOSTI

Množični mediji imajo vse od svojega nastanka pomembno vlogo v družbi, v sodobno družbo pa so že tako integrirani, da jo v precejšnji meri tudi sooblikujejo, ali kot zatrjuje Splichal: »Da so mediji in z njimi novinarji – ali obratno – postali ključni oblikovalci družbene stvarnosti in ne le zavesti o njej, je skoraj že trivialna ugotovitev« (Splichal 1994: 1032). Splichal opredeli množične medije kot sredstva, posrednike ali kanale, ki kvantitativno omogočajo povečanje obsega produkcije sporočil in tako razširijo krog sočasno komunicirajočih ljudi s premagovanjem časovne in prostorske distance med njimi (Splichal 1981: 117). Koširjeva poudarja, da mediji nikakor ne odsevajo realnosti, ampak so sami predstava le-te. Niso nikakršno »okno v svet« niti družbeno zrcalo, saj ne kažejo realnosti, ampak njeno prirejeno podobo, ki jo slikajo po dogovorjenih pravilih in v režiji lastnikov in oglaševalcev. Mediji nam o kvazi realnosti torej sporočajo v kodiranem načinu, ki ga moramo znati razbrati. Kako ga razbiramo, pa odloča mesto pogleda, ki odloča, kaj vidimo in kako vidimo. Pomembno je, kdo gleda, v kakšnih družbenih in komunikacijskih okoliščinah, v kakšnem družbenokulturnem kontekstu, s kakšnimi motivi, interesi, željami in potrebami (Košir 1996). Za predstavljanje dogodkov in ljudi uporabljajo mediji dve vrsti narativnih struktur: resničnostna in izmišljena besedila, znotraj obojih pa najdemo še številne stalne oblike sporočanja ali žanre.

V komunikologiji se je torej uveljavilo mnenje, da medijev v sodobni družbi nikakor ne gre podcenjevati ter da še vedno pridobivajo na veljavi. Po McQuailovem (1994: 1) mnenju je to zato, ker so:

- vir moči, potencialno sredstvo vpliva, nadzora in inovacij v družbi; primarno sredstvo prenosa in vir informacij, potrebnih za delovanje večine družbenih institucij,
- arena, kjer potekajo številne afere iz javnega življenja, na nacionalni in na mednarodni ravni,
- glavni vir definicij in podob družbene realnosti ter s tem prostor, kjer se konstruira, shranjuje in najbolj vidno izraža spreminjajoča kultura in vrednote družbe in skupin,

- osnovna pot do slave in statusa slavne osebe kot tudi do učinkovitega nastopa v areni javnosti,
- vir naročenega in javnega sistema pomena, ki nudi osnovo za tisto, kar šteje kot »normalno«.

C. W. Mills takole opisuje osnovno psihološko formulo množičnih komunikacijskih sredstev. Pravi, da množična komunikacijska sredstva povedo človeku iz množice, kdo je – podeljujejo mu identiteto, hkrati mu povedo tudi, kaj hoče biti in na ta način usmerjajo njegova prizadevanja, povedo mu, kako doseže te cilje, saj mu dajo tehniko, povedo pa mu tudi, kako naj si dopove, da je na cilju, kadar v resnici ni – pokažejo mu, kako zbeži od resnice (Mills v Vreg 1990: 37).

2.2.2.FUNKCIJE MNOŽIČNIH MEDIJEV

Zaradi svoje pomembne vloge v sodobni družbi so mediji postali nosilci številnih funkcij. Zadovoljujejo lahko mnoge kognitivne, emocionalne in socialne potrebe, od krajšanja časa do samouresničevanja (Košir 1996). V poplavi impulzov post-informacijske družbe namesto nas izbirajo tiste »bolj pomembne« informacije in nam jih razlagajo. Kažejo nam, kaj je »prav« in kaj »narobe«, kako naj se odzivamo na okolje, ki nas obdaja, nenazadnje pa nas tudi povezujejo z oddaljenimi dogajanjem. Ne moremo spregledati niti njihove zabavne funkcije. Po Lasswellu (v Splichal 1981: 120) imajo mediji v družbi tri funkcije:

1. nadzorovanje okolja, odkrivajoč grožnje in priložnosti, ki vplivajo na vrednostno pozicijo skupnosti in sestavnih delov v njej (informacijska funkcija),
2. vzpostavljanje soodnosa med deli družbe z odgovarjanjem okolju (interpretacijska funkcija),
3. posredovanje družbene dediščine (socializacijska funkcija).

C. R. Wright tem trem Lasswellovim temeljnim funkcijam doda še funkcijo zabave, ki je v poznejših obravnavah pri De Fleuru in Prokopu postala osrednja kategorija v pojasnjevanju delovanja množičnih medijev (v Splichal 1981: 121). McQuail pa doda še peto funkcijo, to je mobilizacija (npr. ekonomske, politične, verske, vojaške in

druge kampanje) (McQuail 1994: 79). Mediji naj bi torej informirali, interpretirali, vzgajali in zabavali. Glede tega, kolikšen vpliv prek teh funkcij izvajajo na občinstvo, so se skozi desetletja, že od začetka dvajsetega stoletja naprej, pojavljale različne teorije o vplivu množičnih medijev, ki so se gibale med eno in drugo skrajnostjo: najprej so medijem pripisovali vsemogočno vlogo, nato pa se je ta vloga s časom zmanjšala, ko je prišlo do prehoda na različne teorije občinstev, ki so občinstvom pripisovale veliko moč pri interpretaciji medijskih tekstov.

Raziskovanje vpliva medijev se je začelo na prehodu iz 19. v 20. stoletje s fazo vsemogočnih medijev, ki je trajala do konca tridesetih let dvajsetega stoletja, v tem obdobju pa so medijem pripisovali veliko moč pri oblikovanju mnenj in prepričanj, pri spreminjanju življenjskih navad in preoblikovanju vedenja. Vse to naj bi se dogajalo tako, kot to želijo tisti, ki imajo nadzor nad mediji in njihovimi vsebinami, občinstvo pa naj bi bilo popolnoma pasivno in naj bi se na določena medijska sporočila odzivalo s točno določenimi in enoličnimi reakcijami. Tako razmišljanje predstavlja model hipodermične igle, ki simbolizira, da so medijske vsebine enostavno vbrizgane pod kožo nemočnemu uporabniku medijev (prim. McQuail 1994).

Z izpopolnjenimi raziskovalnimi metodami so raziskovalci medijskih učinkov v drugi fazi, ki je trajala od tridesetih do šestdesetih let, teoretično in praktično pokazali, da je bila vloga medijev, kakor so jo ocenili njihovi predhodniki, precenjena. Trdili so, da je treba upoštevati še druge dejavnike vplivanja na občinstvo in da je delež medijev pri tem mnogo manjši od prej omenjene vsemogočnosti. Seveda mediji niso brez vpliva, vendar delujejo skupaj z že prej obstoječo strukturo družbenih odnosov in njihov vpliv je vedno odvisen od družbenega in kulturnega konteksta. Pri oblikovanju mnenja, stališč in vedenja so ti dejavniki ključnega pomena, prav tako pri izbiri medija, pozornosti, odzivu občinstva (prim. McQuail 1994). A teorije rab in zadovoljitev (uses and gratification) so vendarle preveč poudarjale pomembnost občinstva.

V tretji fazi (1960–1980), ki jo označuje prihod televizije in ki je pokazala še večjo moč nad občinstvom, so njeni zagovorniki očiteli predhodnikom, ki so medijem pripisovali le malo učinka, da so se osredotočili le na kratkoročne učinke na posameznika, namesto da bi opazovali dolgoročne učinke na celotno družbo in njene institucije (McQuail 1994).

V četrti fazi so se raziskovalci medijskih učinkov oprli na behaviorizem in iskali so soodvisnost med stopnjo izpostavljenosti medijskim sporočilom in izmerjenimi spremembami v stališčih, mnenju, obveščenosti, vedenju, pri čemer pa so upoštevali še mnoge druge spremenljivke. Najpomembnejši vpliv medijev je postal tesno povezan s konstruiranjem pomenov in njihovo sistematično ponujanje le-teh občinstvu, ki po takšni ali drugačni obliki pogajanja vključi te pomene v svoje osebne strukture pomenov, te pa je najverjetneje že prej oblikovala kolektivna identifikacija. Družbeni kontekst sprejemnika ima pri tem procesu pomembno vlogo. Tu gre za pristope k medijem, ki izhajajo iz kulturnih študij (McQuail 1994).

McQuail (1994: 333) opozarja, da so lahko v času krize ali povečane pozornosti (vojna, padec komunizma) mediji dejansko bolj vplivni kot sicer. Mediji lahko izkoristijo prednost pri obveščanju, saj imajo ljudje za mnoge zgodovinske dogodke priložnost izvedeti le na tak način. Verjetno je tudi, da so ljudje v času negotovosti in sprememb veliko bolj odvisni od medijev, njihovega informiranja in usmerjanja. Dokazano je, da imajo mediji tudi veliko večji vpliv pri zadevah, ki so zunaj človekovega neposrednega izkustva.

2.3.2.3 MEDIJSKE REPREZENTACIJE IN IDEOLOGIJA

Prakse reprezentacije so ključne v procesu, ki ga Hall (2004: 35) imenuje kulturni krogotok in v katerem člani iste kulture proizvajajo pomene in si jih izmenjujejo. Vključuje rabo jezika, znakov in podob, ki predstavljajo stvari. O tem, kako se jezik uporablja za reprezentacijo sveta, se je razvilo več teorij.

Reflektivna teorija pravi, da naj bi bil pomen že vsebovan v samem predmetu, osebi, ideji ali dogodku iz resničnega sveta, jezik pa deluje zgolj kot ogledalo, ki odseva oz. reflektira pravi pomen, kakršen že obstaja v svetu. Drugi pristop zagovarja nasprotno stališče: trdi, da je govorec tisti, ki s pomočjo jezika svetu nalaga svoj enkratni pomen. Po tem pristopu, ki ga imenujemo intencionalni, besede pomenijo to, kar njihov avtor hoče, da pomenijo. Tretji pristop pa prepoznava javnost in družbenost jezika in trdi, da niti posamezni uporabnik jezika niti stvari same po sebi ne morejo utrditi pomena v jeziku. Pomen konstruiramo mi sami z uporabo reprezentacijskih

sistemov, tj. konceptov in znakov. Ta pristop imenujemo konstruktivistični. »Družbeni akterji so tisti, ki za konstruiranje pomena, za osmišljanje sveta in za smiselno komuniciranje o tem svetu z drugimi uporabljajo konceptualne sisteme svoje kulture ter jezikovne in druge reprezentacijske sisteme,« trdi Hall (2004: 46).

Michel Foucault je preučeval diskurz kot sistem reprezentacije, zanimala ga je proizvodnja vednosti in pomena prek diskurza. Diskurz običajno pomeni odlomke povezanega pisanja ali govora, Foucault pa je izrazu dodal nov pomen, saj so ga zanimala pravila in prakse, ki proizvajajo smiselne izjave in reguliran diskurz v različnih zgodovinskih obdobjih (Foucault v Hall 2004: 65). Njegov koncept poskuša preseči razliko med jezikom in prakso, med tem, kar nekdo reče, in tem, kar nekdo dela. Foucault je poudarjal, da diskurz konstruira temo ter definira in proizvede objekte našega vedenja. Vpliva na to, kako ideje uresničujemo v praksi in jih uporabljamo za uravnavanje vedenja drugih. Prav tako kot diskurz uvede določene načine, na katere lahko o temi govorimo, pišemo, se obnašamo, pa tudi izloči in omeji druge načine govorjenja in obnašanja v zvezi z določeno temo ter načine konstruiranja vednosti o njej (Hall 2004: 67).

Kot pravi Hall (2004: 67), je Foucault diskurz, reprezentacijo in »resnico« radikalno historiziral, stvari so nekaj pomenile in bile resnične le v določenem zgodovinskem kontekstu. Ni verjel, da bi lahko iste pojave zasledili v različnih življenjskih obdobjih, pač pa, da diskurz v vsakem obdobju proizvede oblike vednosti, objekte, subjekte in prakse vednosti, ki se od obdobja do obdobja radikalno razlikujejo, pri tem pa ni nujno, da bi med njimi obstajala kakršnakoli kontinuiteta. Prav tako se je Foucault posvečal vprašanju odnosa vednosti in oblasti, spraševal se je, kako se je vednost v specifičnih institucionalnih okoljih uporabljala za reguliranje vedenja ljudi ter o načinu, na katerega oblast deluje znotraj institucionalnega aparata in njegovih tehnik. Vednost je razumel kot neločljivo vpeto v odnose oblasti, saj so jo vedno uporabljali za nadzorovanje družbenega vedenja v praksi.

Z oblastjo povezana vednost tako dobi avtoriteto resnice in ima moč, da samo sebe razglasi za resnično. Ko je vednost enkrat uporabljena za uravnavanje vedenja ljudi, nujno povzroči omejevanje, reguliranje in discipliniranje praks. To, kar v določenem obdobju mislimo, da vemo (npr. o kriminalu), vpliva na to, kako reguliramo in

nadzorujemo (npr. kaznujemo zločince). Vednost s pomočjo določenih tehnologij in strategij uporabe spravimo v delovanje v specifičnih situacijah, zgodovinskih kontekstih in institucionalnih režimih, saj vednost nikoli ne deluje v praznem prostoru (Hall 2004: 70).

Foucault je v tem smislu govoril o resnici ne kot o resnici vednosti v absolutnem smislu, ki bi to ostala ne glede na obdobje ali kontekst, pač pa o resnici kot o diskurzivni informaciji, ki podpira režim resnice. Trdil je, da

resnica ni onkraj oblasti/.../ Resnica je stvar tega sveta; proizvajajo jo le mnogovrstne oblike omejevanja. Resnica povzroči običajne učinke oblasti. Vsaka družba ima svoj režim resnice, svojo 'splošno politiko' resnice; z drugimi besedami, vrste diskurzov, ki jih sprejme in jih napravi za resnične, mehanizme in instance, ki človeku omogočajo, da razlikuje med pravilnimi in nepravilnimi izjavami, sredstva, s katerimi je oboje sankcionirano/.../status tistih, ki odločajo o tem, kaj šteje za resnično (Foucault v Hall 2004: 70).

Čeprav sta diskurz in oblast neločljivo povezana, pa za delovanje oblasti/vednosti ni nujen tudi nek subjekt, bodisi kralj, vladar, vladajoči razred, buržoazija, država ipd. Po Foucaultu vednost proizvede diskurz in ne subjekti, ki ga govorijo (v Hall 2004: 76). S tem se je odmaknil od tradicionalnega pojmovanja subjekta, ki subjekt vidi kot posameznika, ki je obdarjen s polno zavestjo, kot avtonomno in stabilno entiteto ter kot neodvisni, avtentični vir dejanja in pomena. Foucaultov subjekt je proizveden znotraj diskurza in nikakor ne more biti zunaj njega, saj je diskurzu podvržen. Hall (2004: 76) ugotavlja, da se mora subjekt podrediti pravilom diskurza in njegovim konvencijam, njegovim dispozicijam oblasti ali vednosti. Subjekt lahko postane nosilec tiste vrste vednosti, ki jo diskurz proizvaja. Lahko postane objekt, prek katerega se oblast prenaša, ne more pa stati zunaj oblasti/vednosti kot njen vir in avtor.

Humoristični časopis kot medijska reprezentacija s svojim specifičnim načinom pisanja pod krinko humorja velikokrat nasprotuje diskurzu, veljavnem v določenem zgodovinskem obdobju. Z uporabo humorja poskuša splošno politiko 'resnice' neke

družbe osvetliti še s katere druge strani, s tem pa proizvede tudi določene nove oblike vednosti.

2.4.2.4 HUMOR, NJEGOV NAMEN IN VLOGA V DRUŽBENEM PROCESU

Čeprav se na prvi pogled zdi, da pri humorističnem časopisu prevladuje zabavna vloga, pa natančnejše raziskovanje pokaže, da so vsaj tako močne tudi ostale tri. Saj takšni časopisi prav tako kot zabavajo, tudi informirajo, interpretirajo in vzgajajo. Klasifikacija humorja je težavna, saj različni avtorji naštevajo različne vrste humorističnih tehnik in jim pripisujejo različne pomene. Buijzen in Valkenburg (2006) naštevata 41 takih tehnik, Goodman pa navaja kar 57 različnih vrst humorja. Ameriška klasifikacija najpogosteje vključuje sedem glavnih kategorij humorja: slapstick (vrsta humorja, kjer poudarjeno fizično nasilje zbuja smeh, npr. v risankah – zajec udari lovca s ponvijo), klovnovski humor (npr. situacijska komika Charlieja Chaplina, tudi Laurel and Hardy), presenečenje, nesporazum, ironija, satira in parodija. Kategorije si sledijo od najmanj zahtevne do najbolj prefinjene in najtežje razumljive.

Ker tiskani medij seveda ne more posredovati situacijske komike, za dosego komičnih učinkov uporablja predvsem satiro, ironijo, sarkazem, parodijo in grotesko, pa tudi posmeh in absurd. Satire so pisali in objavljali že Aškerc, Cankar, Župančič, Vodusek, Menart, Fritz idr. in za literarno je nato polagoma stopila v ospredje še socialna in politična satira. Pri Cankarju satira ne označuje več le verzne oblike satiričnega obravnavanja življenjskih vprašanj, pač pa označuje katerokoli literarno obliko s satiričnimi idejami (Kos 1994: 195). Slovenska satira je torej dokaj zgodnjega datuma in predstavlja komično kritiko splošnih negativnih družbenih pojavov.

S socialno in politično satiro preide v ospredje poleg zabavne predvsem interpretacijska funkcija humorističnega časopisa, saj na tak način osvetli drugačni zorni kot ali dogodkom pripiše drugačen pomen od tistega, ki so mu ga pred tem pripisali 'resni' mediji. Tako humoristični časopis, kot na primer Kurent, s tem, ko enkrat v letu satirično popiše dogajanje doma in na tujem, pravzaprav ponudi bralcu reprezentacijo reprezentacije realnosti. Dogodke, ki so jih že obdelali v drugih medijih

(torej je že bila podana neka reprezentacija realnosti), ponovno interpretira na svoj način ter jim tako poskuša pripisati nove pomene. V teh novo pripisanih pomenih pa je mogoče najti podtöne kritike, ki jih časopis doseže s pomočjo satire, ironije, črnega humorja ipd.

Kot trdi Propp (2006), je smeh koristen v obeh primerih: kot orožje boja in kot izraz elementarne življenjske sile. Zato tudi noče ločevati med visoko in nizko, estetsko in neestetsko, družbeno in prirodno komiko oziroma med satiro in humorjem ter med komiko in smešnostjo. Freud se pri svojem razmišljanju o komičnem osredotoči na vic in se tudi sam znajde pred množico definicij, iz katerih izlušči Fischerjevo: »Vic je igriva sodba« (v Freud 2003: 13). Dodaja, da je estetski odnos do objekta določen s pogojem, da od tega objekta ne zahtevamo ničesar, »zlasti nobene zadovoljitve naših resnih potreb, temveč da se zadovoljimo z užitkom v obravnavanju njega samega« (Freud, 2003: 14–15). Iz tega sledi, da je estetski odnos igriv, posledica tega pa je estetska svoboda, ki vodi v neko vrsto razsojanja, osvobojeno običajnih spon in vodil in Freud jo imenuje »igriva sodba«. Da je vic neločljivo povezan s svobodo, nazorno pokaže Jean Paul, ki pravi: »Svoboda daje vic in vic daje svobodo« (v Freud 2003: 15). Lipps pove, da vic pri tem ne potrebuje veliko besed in stvari lahko pove tudi na tak način, da jih zamolči, Fischer pa dodaja, da »mora vic spraviti na dan nekaj prikritega ali skrivnega« (v Freud 2003: 15–19).

Freud se ob raziskovanju vica in njegovih učinkov vpraša, ali si vic sploh zasluži toliko truda, in zaključí, da o tem ni nobenega dvoma. Ugotavlja, da ima vic v naši družbi »zelo poseben in naravnost fascinanten čar« in deluje skoraj kot kakšen vsesplošno zanimiv dogodek, od enega do drugega pa se prenaša kot najnovejša novica o zmagi (Freud 2003: 19). Za ustvarjanje vicev Freud (2003: 47) našteva številne tehnike:

I. Zgostitev:

- a) s tvorbo mešane besede (prim. »R. me je obravnaval povsem kot sebi enakega, povsem familijonarno.«),
- b) z modifikacijo (prim. »Da, ničimrnost je ena od njegovih štirih Ahilovih pet.«).

II. Raba istega materiala:

- d) celote in delov (prim. Rousseau – roux et sot),
- e) prerazporeditev (prim. »Put not your trust in money, but put your money in trust.«),
- f) iste besede v njenem polnem in praznem pomenu (prim. »Eifersucht ist eine Leidenschaft, die mit Eifer sucht, was Leiden schafft.«).

III. Dvopomenskost:

- g) ime in stvarni pomen (prim. »To je Kovaču pogodu.«)
- h) metaforični in stvarni pomen (prim. »Vlad Tepeš, znan kot grof Drakula, je dolga leta pil kri svojim podložnikom.«),
- i) prava dvopomenskost (besedna igra) (prim. Zdravnik: »Vaša žena mi ne ugaja.« Mož: »Meni že dolgo časa ne ugaja.«),
- j) dvoumnost (prim. »Za kaj se gre? – Da se kam pride.«)
- k) dvopomenskost z aluzijo.

Poleg naštetih pa Freud omenja še mnoge druge kategorije vicev, npr. duhovit nesmisel, za katerega pove, da je poanta ravno v tem, da za njim tiči nek smisel, nedaleč od tega pa uvrsti še absurdnost, ki jo je moč uporabiti kot močno orožje za smešenje nasprotnika. Pomembno vlogo vic torej igra tudi v službi sovražne tendence. Freud (2003: 110) pripominja:

Sovražni impulzi proti našim soljudem so že vse od našega individualnega otroštva kot tudi od otroških časov človeške kulture podvrženi enakim omejitvam, enaki napredujoči potlačitvi kot naša seksualna stremljenja. Nismo še tako daleč, da bi bili zmožni ljubiti svoje sovražnike ali da bi jim ob klofuti na desno lice pomolili še levo; /.../ Nasilno sovraštvo, ki ga zakon prepoveduje, je nadomestila verbalna žalitev. Odkar smo morali opustiti izražanje sovražnosti z dejanjem, smo morali izoblikovati tehniko sramotitve, ki stremi k pridobitvi tretje osebe proti našemu sovražniku. S tem, ko naredimo sovražnika za majhnega, podrejenega, izpostavljenega preziru ali komičnega, si po ovinku zagotovimo užitek, da smo ga premagali, tega pa s svojim smehom potrdi tretja oseba.

Vic nam po Freudu torej omogoča, da izkoristimo nekaj smešnega na sovražniku, česar zaradi ovir, ki so na poti, sicer ne bi mogli glasno ali zavestno izraziti. Tako se

izognemo omejitvam in odpremo vire ugodja, ki so postali nedostopni. S svojim doseganjem ugodja pa bo vic poslušalca podkupil, da se bo ta brez strogega preizkusa postavil na našo stran. Tendenciozni vic je, kot pravi Freud (2003: 112), tako zelo priljubljen zato, ker omogoča agresijo ali kritiko proti osebam na višjih položajih, ki terjajo avtoriteto. »Vic potem predstavlja upor proti takšni avtoriteti, osvoboditev izpod njenega pritiska. V tem je tudi čar karikature, ki se ji smejemo tudi takrat, ko se slabo posreči, in sicer zgolj zato, ker ji štejemo v prid upor proti avtoriteti« (Freud 2003: 112). Vic je torej primeren za napad na velike, dostojanstvene in mogočne, ki so zaradi notranjih inhibicij in zunanjih okoliščin zaščiteni pred neposrednim omalovaževanjem. Med objekti, ki jih vic napada, so lahko tudi institucije, osebe, kolikor so nosilci le-teh, pravila morale ali religije, svetovni nazori, ki uživajo tolikšen ugled, da ugovor proti njim ne more biti podan drugače kot pod masko vica. Francoski avtor Dugas smeh opisuje kot fenomen sprostitve napetosti, Baine pa kot osvoboditev od prisile (v Freud 2003: 156).

Pri obravnavi vica se Freud sprašuje tudi o življenjski dobi vicev in ugotavlja, da moment aktualnosti predstavlja znaten vir ugodja velikega števila vicev. Po Freudu (2003: 132) obstajajo vici, ki so popolnoma neodvisni od tega pogoja, so pa tudi takšni, ki se nanašajo na določeno časovno obdobje, dogajanje v njem in na osebe iz tistega časa, ki so bile v nekem določenem preteklem trenutku aktualne in so zbujele splošno zanimanje. Po izteku tega zanimanja in po koncu zadevne afere pa so tudi ti vici izgubili velik del svojega učinka, če niso že popolnoma zbledeli. »Po določenem času se bo naša naklonjenost do tega vica zelo občutno zmanjšala, in še po določenem času, ko ga ne bo več mogoče pripovedovati brez dodatnega komentarja, ... bo vic ostal brez učinka,« meni Freud (2003: 133). Veliko število vicev, ki so v obtoku, ima torej določeno življenjsko dobo, ki je sestavljena iz njihovega razcveta in časa propadanja, konča pa se v popolni pozabi. Potreba ljudi po pridobivanju ugodja iz lastnih miselnih procesov pa ustvarja vedno nove vice z opiranjem na nove dnevne interese. Freud (2003: 134) vic in njegovo povezavo z nedavnim primerja s sanjami, ki naj bi prav tako favorizirale nedavno. Na tej osnovi domneva, da je »asociacija z nedavnim nagrajena z nenavadno premijo ugodja in na ta način olajšana« (Freud 2003: 134).

Vic naj bi imel na človeka podoben vpliv kakor opojne substance, povzroča namreč veselo razpoloženje, ki najsi je nastalo endogeno ali pa je bilo povzročeno toksično, omeji inhibirajoče moči, predvsem kritiko, in na ta način odpre vire ugodja, ki jih je pred tem bremenil zastor. Z dvigom razpoloženja pa hkrati padejo merila vica. Ugodje izhaja iz olajšanja prisile kritike, saj misel išče preobleko v vicu in na ta način pritegne našo pozornost in se nam kaže kot pomembnejša in dragocenejša, ta preobleka pa tudi zmede našo kritiko. Nečesa, kar nam nudi zadovoljstvo, nočemo več imeti za nepravilno, saj bi si na ta način zaprli vir ugodja. »Če nas je vic nasmejal, potem je v nas vzpostavljena kar najbolj neugodna dispozicija za kritiko, kajti v tem primeru nam je nekaj vsililo tisto razpoloženje, za katero je prej zadoščala že igra in ki ga je vic z vsemi sredstvi poskušal nadomestiti« (Freud 2003: 142).

Vic po Freudu nikoli ni breztendenčen, pač pa sledi drugemu namenu: misel podpreti s podkrepitevijo in jo varovati pred kritiko. Tu ponovno izraža svojo prvotno naravo, tako da se postavlja po robu inhibirajoči in omejujoči sili, ki je zdaj kritična presoja. V vicu lahko prepoznamo psihični dejavnik moči, katerega teža na eni ali drugi strani tehtnice je lahko odločilna. »Velike tendence in nagoni duševnega življenja ga uporabljajo v svoj namen. Prvotno breztendenčni vic, ki se je pričel kot igra, je sekundarno priveden v razmerje s tendencami, ki se jim dolgoročno ne more odtegniti nič, kar nastane v duševnem življenju« (Freud 2003: 142). Vic je lahko v službi razkrivajoče, sovražne, cinične in skeptične tendence. V primeru agresivne tendence poslušalca, ki je bil prvotno nevtralen, spremeni v sočrtilca in sozaničevalca, sovražniku pa ustvari celo vrsto nasprotnikov, kjer je bil prej samo eden, ker spravi s tira kritično presojo, ki bi sicer preverila spor. V primeru cinične in skeptične tendence omaja vero v institucije, v katere je poslušalec verjel.

Kaj pa nas sili k temu, da pripovedujemo vice? Gonilo produkcije nedolžnih vicev je pogosto častihlepna potreba po razkazovanju lastne bistrosti, nagon, ki ga po Freudu lahko enačimo z ekshibicionizmom. Pripovedujemo jih tudi zato, ker se nihče ne more zadovoljiti s tem, da je napravil vic zgolj za samega sebe. Pritisk, da vic nekomu povemo, je neločljivo povezan z učinkom vica in je tako močan, da vic pripovedujemo navkljub resnim pomislekom. Psihični proces tvorjenja vica se konča šele s tem, ko ga nekomu povemo, in ne že takrat, ko se ga domislimo. Vsak vic tako zahteva svoje lastno občinstvo, in če se smejemo enakim vicem, je to po Freudu

dokaz obsežne psihične skladnosti (2003: 160), smeh pa sodi med močno nalezljive načine izražanja psihičnih stanj.

Med sredstvi za prikazovanje nečesa v komični luči sta med pogostejše uporabljanimi posnemanje in ironija. Bistvo ironije je v tem, da drugim povemo nasprotno od tega, kar smo jim nameravali sporočiti. Oporekanje jim prihranimo s tem, da jim s spremljevalnimi gestami in, kadar gre za pisanje, z majhnimi stilističnimi namigi damo razumeti, da pravzaprav mislimo nasprotno od povedanega. Zaradi tega je ironija zlahka izpostavljena nevarnosti napačnega razumevanja. Osebi, ki jo uporablja, pa prinaša to prednost, da se lahko izogne težavam, ki jih prinašajo neposredne izjave, npr. pri žalitvah. Freud (2003: 186) pravi, da »najbrž proizvede v poslušalcu komično ugodje zato, ker ga pripravi do protislovnega izdatka energije, ki je takoj spoznan kot odvečen.« Posnemanje v poslušalcu zbuja izredno ugodje, ker prikaže svoj predmet v komični luči, tudi če se izogiba karikirajočega pretiravanja. Komični učinek karikature je veliko lažje dojeti kot pa učinek golega posnemanja. Karikatura, parodija in travestija, pa tudi razkrinkanje kot njihovo nasprotje so usmerjene proti osebam in subjektom, ki si lastijo avtoriteto in spoštovanje in so v nekem smislu vzvišeni. Vsi naštet postopki so postopki za dosego ponižanja.

Namen humorja je po Freudu v njegovi obrambni funkciji. Obrambni procesi so psihični korelati refleksa bega, njihova naloga pa je preprečiti nastanek neugodja, izhajajočega iz notranjih virov. Humor Freud (2003: 246) dojema kot najvišjo od teh obrambnih funkcij, ki pa v nasprotju s potlačitvijo ne dovoli, da bi se z neprijetnim afektom povezana vsebina odtegnila zavestni pozornosti. S tem premaga avtomatizem obrambe, tako da najde sredstva, s pomočjo katerih že pripravljenemu sproščanju neugodja odtegne njegovo energijo in jo s sproščanjem pretvori v ugodje. »Evforija, ki si jo s tem prizadevamo doseči, ni nič drugega kot razpoloženje tistega življenjskega obdobja, v katerem smo naše psihično delo nasploh opravili le z majhnim izdatkom energije, razpoloženje našega otroštva, v katerem komičnega nismo poznali, za vice nismo bili dovolj sposobni, humorja pa nismo potrebovali, da bi se v življenju počutili srečne« (Freud 2003: 248).

Vic je torej najbolj socialna od vseh psihičnih dejavnosti, ki merijo na dobiček ugodja. Zanj so pogosto potrebne tri osebe, njegova dovršitev pa zahteva sodelovanje

nekoga drugega v že sproženem psihičnem procesu. Freud (2003: 191) vice primerja s sanjami, ko pravi: »Sanje služijo predvsem ogibanju neugodja, vic pa pridobivanju ugodja; v teh dveh ciljih pa se stekajo vse naše psihične dejavnosti.«

3. ANALIZA KURENTA PO OBDOBJIH

3.1.3.1 PRVO OBDOBJE: 1923 – 1941

3.1.1.3.1.1 POLITIČNA UREDITEV

Z razpadom avstroogrske monarhije v letu 1918 so Slovenci živeli razdeljeni med štiri države. Večina jih je 1. decembra 1918 prešla v Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (v nadaljevanju Kraljevina SHS). Njeno severno mejo z republiko Avstrijo sta določila Saintgermainška mirovna pogodba leta 1919 ter koroški plebiscit leta 1920, mejo s Kraljevino Madžarsko, po kateri je bilo h Kraljevini SHS priključeno Prekmurje, je določila Trianonska pogodba, z Rapalsko pogodbo sta se razmejili Kraljevina SHS in Italija. Slovenska južna meja je v prvi jugoslovanski državi obstajala le v upravnem smislu in se je v dvajsetih letih večinoma prekrivala z etnično mejo, po upravni razmejitvi iz začetka tridesetih let pa še danes poteka slovensko-hrvaška državna meja (Borak et al. 2005: 177).

Novo nastala kraljevina se je od vsega začetka soočala s številnimi težavami. Kot ugotavlja Pirjevec (1995: 13), so bile »...narodnostno, versko in kulturno pisana mešanica, izčrpanost in opustošenje, ki ga je zapustila prva svetovna vojna, razhajanja med posameznimi deli države glede na stopnjo kulturne ozaveščenosti, politične in civilne zrelosti ter ekonomske razvitosti le nekatere izmed težav, s katerimi se je morala spopasti mlada država.« Zagovorniki politične, kulturne in jezikovne združitve niso imeli širše podpore pri ljudskih množicah, temveč so bili po Pirjevčevem mnenju

glasniki maloštevilnih meščanskih in intelektualnih krogov, ki so predstavljali le delček celotnega prebivalstva. Niso bili sposobni oblikovati vodilnega razreda,

ki bi presegal omejeno, provincialno mentaliteto in bil zmožen širše vizije, ki bi jo združitev tako raznolikih dežel zahtevala. Kraljevina SHS bi verjetno kaj kmalu razpadla, če ne bi bilo srbske vojske in policije in če je ne bi podpirale velike sile, ki so bile prepričane, da je na kaotičnem in zaostalem Balkanu samo Srbija zmožna ohranjati nekakšen red (Pirjevec 1995: 13).

Kot pravi Nešović, se je kljub temu kmalu pokazalo, na kako trhljih temeljih Kraljevina SHS pravzaprav stoji, vrstile so se vstaje, upori, pojavljala in krepila so se nacionalistična gibanja, prihajalo je do vsesplošnih stavk, vlade pa so padale kot domine (Nešović 1993: 59). Na volitvah leta 1920 so ljudje zaradi velikega števila nepismenih glasovali s kroglicami, z neznatno večino pa so zmagale centralistične stranke. Od leta 1921 je bila s t.i. obznano¹ uradno prepovedana Komunistična partija, z vidovdansko ustavo istega leta pa so Slovencem vsilili unitaristično in centralistično ureditev, ki je pomenila precejšnjo oviro v narodnem razvoju. Unitaristično centralistični koncept je ustrezal predvsem velikosrbskim predstavam in potrebam, ki so želeli prek državne ureditve, ki bi imela vse vrhovne institucije v Beogradu, s političnimi sredstvi zagotoviti Srbom vodilno vlogo v državi, čeprav so bili gospodarsko in socialno slabše razviti od Hrvatov in Slovencev. Nešović dodaja, da so si narodno enotnost »novega jugoslovanstva« predstavljali kot razširitev in uveljavitev srbohrvaškega jezika in kulture za vse državljane. Slovenski kulturni delavci so se temu uprli in objavili avtonomistično izjavo, sledila je Slovenska ljudska stranka, ki je avtonomistična načela predstavila v svojem ustavnem konceptu (Nešović 1993: 59).

Po sprejetju centralistične ustave je SLS kot večinska slovenska stranka stopila v opozicijo beograjskemu režimu in tam ostala do leta 1927. Slovenski liberalci so centralistični režim podpirali. SLS pod vodstvom dr. Antona Korošca se je zavzemala za avtonomijo Slovenije ter se v letih 1923–1925 povezala z Radićevo Hrvaško kmečko stranko (HSS) in z bosanskimi muslimani (JMO) so skupaj tvorili tako imenovani federalistični blok. Zahtevali so spremembo vidovdanske ustave in federativno ureditev kraljevine, a je zaradi nestanovitnosti HSS federalistični blok

¹ Obznana (slovensko "razglas") je zakon vlade Kraljevine SHS, sprejet v noči z 29. na 30. december 1920, s katerim je do sprejema ustave prepovedana »vsaka komunistična in druga rušilna propaganda«. Obznana je bila objavljena z obrazložitvijo, da komunisti pripravljajo državni prevrat, zaradi česar so prepovedali njihovo javno delovanje.

kmalu propadel. Leta 1927 so imeli Srbi popolno politično nadoblast in so se povezali s SLS ter ji prepustili vso oblast v Sloveniji, a brez formalne avtonomije. Radić je bil leta 1928 ubit v atentatu v beograjski skupščini, po tem pa so se nacionalna in politična nasprotja še bolj zaostрила. Tako je kralj Aleksander januarja 1929 z državnim udarom razpustil parlament, ukinil ustavo, kmalu zatem pa še vse politične stranke ter s tem uvedel osebno diktaturo, katere namen je bil še bolj pospešiti državni centralizem in unitarizem, Kraljevino SHS pa je preimenoval v Kraljevino Jugoslavijo (Nešović 1993: 61).

Kraljeva diktatura, ki so jo sprva pozdravljali pripadniki vseh narodov, je kmalu izgubila politično podporo. Slovenska ljudska stranka je že jeseni 1930 uvidela, da se kraljevemu režimu bliža konec in izstopila iz vlade ter ponovno zahtevala federalizacijo države in novo ustavo. Slovenski liberalci pa so kraljevo centralistično diktaturo podprli in se s tem popolnoma kompromitirali v očeh slovenskega naroda.

Po atentatu na kralja Aleksandra leta 1934 v Marseillu, se je režim poleti 1935 sesul. V novem in hkrati zadnjem obdobju stare Jugoslavije, pod režimom Milana Stojadinovića, je bila država še vedno centralistično unitaristična, povezal pa se je z JMO in SLS, ki je tako postala v Sloveniji popoln politični gospodar, še vedno pa si ni izborila formalne avtonomije in federacije. V resnici je svoje zahteve po zakonski vzpostavitvi slovenske avtonomije v Beogradu omilila, doma pa pred svojimi volivci še naprej ponavljala avtonomistična gesla. Avtonomijo pa je uspelo doseči Hrvatom, ki so leta 1939 s sporazumom Cvetković–Maček dobili avtonomno banovino Hrvaško (Prunk 2002: 110). SLS je svojo moč in velik vpliv izkazovala tudi prek velikih javnih manifestacij (shod Kristusa kralja leta 1933 in evharistični kongres 1935), ki so imele v Sloveniji velik odmev.

Nešović (1993: 66) dodaja, da so zborovanja prirejali tudi komunisti, ki so v Sloveniji povezali več levo usmerjenih političnih skupin in gibanj v Ljudsko fronto. Nastopali so predvsem proti fašistični nevarnosti, širili komunistične ideje ter zahtevali tesnejšo povezavo Jugoslavije s Sovjetsko zvezo. Politična nasprotja so se s tem zaostрила do skrajnosti, saj je del katoliške SLS fašistične ideje zagovarjal, posebej glede stanovske ureditve družbe, kar je bilo v popolnem nasprotju s komunističnim

razumevanjem razrednega boja in revolucije. Ta nasprotja so se prenesla v čas okupacije in dobila nove razsežnosti.

Vpletenosti v drugo svetovno vojno, ki se je v Evropi razplamtela jeseni 1939, se je Jugoslavija izmikala poldrugo leto. Spomladi 1941 je Jugoslavija pod pritiskom Nemčije podpisala trojni pakt, takoj po podpisu pa je sledil državni udar in ob sodelovanju Komunistične partije Jugoslavije tudi velike ljudske demonstracije, v katerih so ljudje podprli odstranitev oblasti, ki je podpisala trojni pakt. Jugoslovanski puč je bil povod za Hitlerjev napad na Jugoslavijo 6. aprila 1941. Kot navaja Prunk (2002: 132), je šibka jugoslovanska armada, polna nacionalnih nasprotij, podlegla in razpadla v desetih dneh. Hrvaški ustaši so razglasili Neodvisno državo Hrvaško in Slovenija je bila s tem odrezana od ostalih delov Jugoslavije. Slovenijo so popolnoma zasedli nemški, italijanski in madžarski okupatorji.

3.1.2.3.1.2 GOSPODARSTVO IN SOCIALNE RAZMERE

Po mnenju Pirjevca (1995: 32) je bila Kraljevina SHS med najbolj revnimi in zaostalimi državami v Evropi. Avtor tudi ugotavlja, da so bile razmere v Sloveniji vendarle boljše kot v drugih delih kraljevine: »Slovenija je bila v primerjavi z ostalimi deli države oaza relativne blaginje in kljub hudemu političnemu centralizmu prehod Slovenije v Kraljevino SHS ni pomenil tako velikih sprememb v gospodarskem in socialnem pogledu. Industrializacija in socialna modernizacija sta bili razen v letih gospodarske krize 1929–1933 zelo hitri.« Razvitejši centri v Sloveniji, okolici Zagreba in Vojvodini so bili v rokah avstrijskega, italijanskega, češkega, madžarskega, francoskega, nemškega in britanskega kapitala. (Pirjevec 1995: 32)

Zakon o osemurnem delavniku, ki so ga sprejeli leta 1924, je bil le redko tudi upoštevan, češ da mlada jugoslovanska industrija potrebuje vso možno podporo in je ne gre obremenjevati s preveč napredno zakonodajo. Nešović (1993: 70) našteva, da je bilo zakonsko urejeno tudi socialno zavarovanje za bolezni in starost, delavci so imeli pravico do svobodnega sindikalnega organiziranja in pravico do stavk, imeli so tudi svobodno voljeno Delavsko zbornico, posebno institucijo delavske zaščite. Kot piše Pirjevec, so sindikalne stanovanjske zadruga zgradile v Mariboru in Ljubljani več

sosesk z vrstnimi in enodružinskimi hišami. »Slovensko delavstvo se je pod vodstvom svojih sindikatov bojevalo za zaščito in izboljšanje svojega položaja s številnimi stavkami. Predvsem med veliko gospodarsko krizo, ko se je položaj delavstva močno poslabšal, je Slovenijo zajel stavkovni val.« (Pirjevec 1995: 31) .

»Slovenija se je med obema vojnama spreminjala v industrijsko deželo, še iz avstrijske dobe je imela dobro razvito mrežo železnic, zgrajenih je bilo precej novih cest, razvijal se je avtomobilski in avtobusni promet, čeprav je bilo osebnih avtomobilov tik pred drugo svetovno vojno le okrog tisoč,« zapiše Nešović (1993: 68). V tridesetih letih so bile z ljubljanskega letališča uvedene redne potniške povezave s tujino, leta 1937 je bilo zgrajeno še mariborsko letališče. Ob starih industrijskih panogah in njihovih podjetjih (železarni Ravne na Koroškem in Jesenice, Trboveljska premogokopna družba) so nastajala podjetja novih industrijskih panog za široko potrošnjo. Razmahnila se je tekstilna industrija, papirništvo in kemijska industrija.

Znak napredka je bila tudi elektrifikacija, postavljenih je bilo več manjših hidrocentral ter termoelektrarna Trbovlje. Po vsej Sloveniji je potekala izgradnja električnega omrežja, ki je pripeljalo elektriko tudi v domove na del slovenskega podeželja, kar je bila sicer velika redkost.

Prunk (2002: 124) ugotavlja, da se je z razvojem industrije spremenila socialna podoba slovenske družbe. Leta 1921 je bilo na slovenskem 66 odstotkov kmečkega prebivalstva, leta 1940 pa le še okrog 50 odstotkov. »Industrija pa kljub hitremu razvoju ni mogla prevzeti vse odvečne delovne sile s podeželja, zato so nastajali vedno večji socialni problemi. Kmetje s prevladujočo malo posestjo so bili ves čas na robu preživetja.« (Prunk 2002: 124)

3.1.3.3.1.3 KULTURA

Čeprav brez politične samostojnosti ali ustavne avtonomije, je Slovenija med obema vojnama delovala precej avtonomno predvsem v kulturnem in prosvetnem življenju. Slovenska politika je skrbela za razmah šolstva na vseh ravneh. Ustanovljenih je bilo

nekaj popolnih in nepopolnih gimnazij ter precej meščanskih šol, ki so omogočale prehod na srednje politehnične šole. Nešović (1993: 70) meni: »Najpomembnejši dosežek je bila ustanovitev Ljubljanske univerze, ki je intenzivno povečevala število slovenskih izobražencev, ti pa so dvigovali splošno raven kulturne in narodne zavesti.«

Kot velik napredek Nešović (1993: 71) omenja tudi ustanovitev Radia Ljubljana leta 1928, ki je do druge svetovne vojne pridobil že precej poslušalcev. V Sloveniji so ves čas med vojnama delovala poklicna gledališča, leta 1928 je bila ustanovljena Narodna galerija, 1938 pa Slovenska akademija znanosti in umetnosti. »Med vojnama so bili Slovenci izjemno ustvarjalni na vseh področjih umetnosti – literarnem, slikarskem, glasbenem, gledališkem, arhitekturnem itd. – in so marsikje šli vštric z evropskimi tokovi in kvaliteto,« še ugotavlja Nešović (1993: 71).

Na evropski ravni je bil v tem času tudi slovenski šport, slovenski športniki so najbolj blesteli v orodni telovadbi, o čemer pričajo tri Štukljeve zlate medalje z olimpijskih iger 1924 in 1928. Ob starejših disciplinah so se uveljavljale nove, med njimi je bilo najpomembnejše smučanje. Leta 1923 so slovenski smučarji prvič nastopili na mednarodni tekmi, s skakalnicami v Planici pa je Slovenija postala znana v svetu. Gradnja planinskih koč je spodbudila razvoj zimskega turizma, planinstva in alpinizma. (Prunk 2002: 129)

3.1.4.3.1.4 MEDIJSKE RAZMERE

Časopisje je bilo med vojnama pomemben dejavnik. Časopisna dejavnost se je tehnološko modernizirala in poklicno osamosvojila, vodilni dnevniki pa so dosegali visoke naklade. Časopisna podjetja so postala vplivne gospodarske ustanove, razširjenost časnikov pa je imela tudi manj bleščečo posledico: prek njih sta se razpihovali politična nestrpnost ter razklanost Slovencev na katoliški, liberalni in levičarski tabor.

Razne literarne in kulturne revije so prispevale k živahnemu literarnemu življenju, meni Prunk (2002: 133), med njimi Ljubljanski zvon, Dom in svet, Sodobnost,

Svoboda, Križ na gori, Mladina, Dejanje, Književnost. Tudi vodilni Slovenski časniki Slovenec, Jutro in Delavska politika so imeli svoje kulturne strani. Smilja Amon (1996: 143) ugotavlja, da se je informativni tisk po letu 1929 močno spremenil in iz napol zasebnih in političnih listov prerasel v močno industrijsko panogo, ki se je ravnala po zakonih ponudbe in povpraševanja. »Informativno novinarstvo je iskalo bralce v vseh družbenih plasteh. Odkrilo je povsem nove bralce, polpismene ljudi, ki so kupovali časopise predvsem zaradi stripov.« (Amon 1996: 143). Novinarske zvrsti so dobile nov pomen, politične članke so zamenjale vesti. Uvodnike so nadomestile glavne vesti in jih potisnile na drugo stran v časnikih. Feljton se je umaknil reportaži, ki se je v tridesetih letih z razvojem fotografske tehnike spremenila v fotoreportažo, kjer so informativno sporočilo nosile fotografije, besedilo jih je le dopolnilo. Ker so skoraj polovico naročnikov časopisov sestavljale ženske, se jim je začela prilagajati vsebina (modni nasveti, kuharski recepti, ljubezenski podlistki itd.). Nove vsebine so se takoj povezale z oglaševalskimi: modne rubrike so spremljali oglasi modnih trgovin, krojaških salonov in tekstilnih tovarn. Bralci so se začeli zanimati za šport in za življenja filmskih zvezdnikov ter tračarije iz njihovega sveta. Skladno s spremembo vsebin se je pojavil tudi nov tip urednika, ki ni bil več politik, temveč je skrbel za organizacijo in gospodarsko poslovanje. Pomembni sta bili njegova splošna svetovnonazorka opredelitev in inovativnost, ugotavlja Amonova (1996: 143).

Septembra 1928 je začel s poskusnim oddajanjem radio Ljubljana, o čemer pravi Dušan Vendramin: »Na podeželju takrat ni bilo elektrike, prav tako ne vodovoda in kmetijskih strojev. Vaška idila je bila še nedotaknjena. Nenadoma pa se je pojavil nov tehnični izum: radijski sprejemnik. Ta naprava je tedaj za nas pomenila največje okno v svet.« (Brojan 1999: 12) Sama radijska postaja leta 1928 ni bila več velika posebnost, saj so premožnejši ljudje z radijskimi sprejemniki že leta poslušali italijanske in nemške postaje, radijski sprejemnik pa je takrat pomenil statusni simbol, dokaz osebne ali družinske uspešnosti in ljudje so se povsod pogovarjali o tem, kdo sprejemnik že ima, kdo ga kupuje in kdo ga namerava kupiti. Brojan (1999: 17) piše, da so si gostilničarji radijske sprejemnike tudi izposojali in jih nameščali v posebne sobe v svojih lokalih, kar je pogosto napolnilo gostilne, saj so ljudje množično prihajali poslušat radijski program ali pa so plesali in se zabavali ob glasbi z radijskega sprejemnika. Radijsko oddajno postajo so postavili v Domžalah, vsa

tehnična oprema pa je bila del nemških vojnih reparacij. Signal radia Ljubljana je že takoj na začetku oddajanja ujel celo nek amater iz San Diega v ameriški Kaliforniji.

Radio Ljubljana je takrat deloval pod vodstvom Prosvetne zveze, ob svojem prvem oddajanju pa so prenašali otvoritev ljubljanskega velesejma, govore, godbo, pisatelj Franc Finžgar je govoril o slovenski besedi, pesnik Oton Župančič pa je recitiral odlomke iz svoje pesnitve Duma. Zvečer so prenašali še opero Prodana nevesta (Brojan 1999: 21). Radio je kmalu osvojil Slovence tako v mestih kot na podežlju in iz nekaj več kot tri tisoč prijavljenih naročnikov je številka v desetih letih zrasla na več kot 19 tisoč, neprijavljenih sprejemnikov, t. i. komarjev pa naj bi bilo vsaj še enkrat toliko. Domžalski oddajnik so leta 1941 med napadom na jugoslavijo porušila nemška letala, Ljubljana je nov oddajnik dobila šele leta 1947, vmes pa sta oddajala italijanski in nemški radio. Pomemben je bil tudi radio Kričač, ki je med vojno skrivaj oddajal iz okupirane Ljubljane. Italijanom in Nemcem je povzročal tolikšne preglavice, da so, ker nikakor niso mogli ugotoviti, od kod oddaja, ukazali zapleniti vse radijske sprejemnike v Ljubljani.

3.2.3.2 KURENT V LETIH 1923 – 1941

Analiza prvega obdobja zajema prvo številko, ki je izšla 13. februarja 1923, druge štiri pa so izbrane glede na pomembnejše družbenopolitično dogajanje v Sloveniji in svetu. Zadnja obravnavana številka je tudi zadnja iz Kurentovega prvega obdobja in nosi letnico 1941. Kurent se je bralcem na začetku predstavil na štirih straneh velikosti A3, a se je kmalu razširil in tako že v dveh letih svoj obseg podvojil na osem strani, leta 1938 se je razširil na dvanajst strani in prvo obdobje neprekinjenega izhajanja zaključil leta 1941 na štirinajstih straneh formata A4.

V prvi številki se je Kurent poimenoval »strokovni list za pustne norce« in najavil, da bo izhajal vsako leto na pustni torek. Uredništvo se v začetku sploh ne predstavi, šele iz poznejših številk izvemo, da Kurenta pišejo in izdajajo člani salonskega orkestra iz Slovenj Gradca. V prvi številki so okvirno nakazali Kurentovo usmeritev in objavili nekaj glavnih točk svojega programa. Takoj na začetku so povedali, da bodo

budno spremljali, kaj počenjajo Slovenjgradčani in skrbeli, da njihove norosti ne bi prišle v pozabo.

»Že ime našega lista jamči, da niti za hip ne bo pustil iz oči interesov vseh pustnih norcev. Med omenjenimi je mnogo zaslužnih mož, katerim grozi usoda, da bodo živeli in umrli v popolni pozabljenosti. Da se to ne zgodi, bo poskrbel naš Kurent.«²

Kurent je v svojem uvodniku tudi ugotavljal, da Slovenjgradčani prav nič ne zaostajajo za ostalimi in da je tudi pod Uršljo goro dovolj norcev in morajo zato imeti svoj časopis: »Naš list bo razkril vse vrline raznih pustnih norcev in bo pokazal širnemu svetu, da naši pripadniki niso nikakršni hribovci izpod Urške ali celo Pohorja, marveč, da se lahko v vsakem oziru kosajo celo z Ribničani. Kurent zastopa mnenje, da je tudi med nami civilizacija na vrhuncu in, da lahko stopimo v kolo svetovnih norcev.«³ To mnenje je še podkrepil z obljubo, da bo iz svojega zaslužka postavil temeljni kamen za norišnico, ki je po njegovem mnenju nujno potrebna ne le zanje, pač pa tudi za prihodnje rodove.

Prvi uvodnik pa daje poleg očitne šaljive vsebine slutiti tudi kritiko. Res, da bo zavita v krinko pustnega dogajanja, kljub temu pa bo Kurent držal ogledalo tistim, ki si bodo s svojim nespametnim vedenjem to zaslužili. Kurent je v času SHS in razmaha številnih strank in programov tudi svoj obstoj upravičil v tem duhu: »Da pridemo bolj do veljave, bomo organizirali svojo stranko. Saj rastejo nove stranke kar čez noč.«⁴ Nato je Kurent predstavil še svoj program, v katerem je že omenil stanovanjsko krizo in pripomnil, da želi čimveč ljudi privabiti na pustni torek zvečer na svojo prireditev in tako »omiliti stanovanjsko bedo«, saj bo potem vsaj eno noč v letu v kraju mnogo praznih stanovanj.

V rubriki Društvene vesti je Kurent naslikal žalostno podobo takratnega uradništva v prispevku Beda uradništva: »Jasno sliko, v kakšni bedi se nahaja naše uradništvo, nam podaje naslednje poročilo; poslal nam ga je neimenovan gospod. Doslovno se glasi dopis sledeče: Zanesla me je pot mimo nekega slovenjgraškega urada, kar

² Kurent, št. 1, 13. februar 1923.

³ Prav tam

⁴ Prav tam

začujem milo in tužno popevanje nekega državnega uradnika: Po pisarnah je zima, po blagajnah je mraz. Kje ste doklade, kje sem pa jaz!»⁵

V prvem obdobju se je Kurent najostreje odzival na volitve in odkrito kritiziral njihovo nepoštenost: »Pri volitvah je pokazal, kak' je treba se boriti./ Kdor bo šmiral in pa mazal, ta bo prvi pri koriti.«⁶ Na naslovnici iz leta 1924 je Kurent tako volitve v Narodno skupščino označil za farso, sebe, Pašića in Čarugo⁷ pa razglasil za junake dneva. Pašića je nato označil za nesposobneža, sebe pa kot edinega rešitelja slovenskega ljudstva, ki ga vlada odira z visokimi davki ter spravlja v strah in trepet s strogimi sodnimi postopki. Kurent se je postavil na stran ljudstva in ne na katero izmed političnih kril, niti na zmagovalno ne. Radikalce je ironično imenoval »mirotvorce«, predstavnike Jugoslovanske muslimanske organizacije (JMO) pa žalil z »muslimanskimi norci«.

⁵ Kurent, št. 1, 13. februar 1923.

⁶ Prav tam

⁷ Jovan Stanisavljević – Čaruga (1897 – 1925), hrvaški razbojnik in morilec, »Slavonski Robin Hood«, znan po številnih roparskih pohodih in umorih, leta 1923 po neuspelem napadu na posest vukovarskega grofa Eltza ujet in 1925 javno obešen v Osijeku pred več kot tritisočglavo množico. Nikola Pašić (1845 – 1926) srbski politik, vodja radikalne stranke in premier v SHS, ki pa se je kmalu izneveril prvotnemu radikalno-demokratskemu programu svoje stranke. Pašić je za časa svoje vladavine brezobzirno uporabljal nedemokratske metode nasilja in korupcije. Glavni cilj njegove politike je bil obdržati sebe in lastno stranko na oblasti, ne da bi se pri tem oziral na interese države in ljudstva in ne da bi pri tem izbral sredstva.

Slika 3.1.: Satirična pesnitev Kurent – politik, objavljena na naslovnici Kurenta leta 1924 (vir: Kurent, št. 2, 4. marec 1924).

Tudi ob naslednjih volitvah časopis ni spremenil svojega mnenja. Kurent se pojavi na volišču, zagleda veliko število skrinjic (takrat so glasovali s pomočjo kroglic), se sprehodi od ene do druge in ne le, da svoje kroglice ne vrže v nobeno, pač pa tudi ob vsaki skrinjici pojasni, zakaj ne. Poimensko je spet omenil Radiča, ki je bil v času volitev v zaporu zaradi zahtev po hrvaški pravici do samoodločbe in nepriznavanja vladavine Karadjordjevičev, in se ponorčeval tudi iz tega: »Pred drugo kišto Kurent hitro se postavi, posluša tiho kaj tam notri ropota, Iz skrinjice »zaprti« Radič pravi: »Faljen Isus, vino pijem, a tebi Florič ga ne da.«⁸ Na koncu Kurent svojo kroglico odnese na cesto in se tam z njo igra skupaj z otroki. Tako je simbolično pokazal, da ni naklonjen radikalcem in da mu je vseeno za politične spletke, ki se jih gredo enkrat eni, drugič drugi, pač pa mu je pomembno le to, koliko koristi ima od tega ljustvo.

Svoj nevtralni položaj oz. dejstvo, da ne pripada nobeni stranki in se ne identificira z nobenim od političnih programov, je Kurent poudarjal skozi celotno prvo obdobje. Niti takrat, ko se je ljudstvo navduševalo nad gesli o avtonomiji Slovenije, se ni uklonil popularnim geslom, je pa priložnost kot pravi humoristični list hitro izkoristil za to, da se tudi iz te zahteve, ki je bila takrat glavno gonilo Koroščeve SLS, nemudoma ponorčuje. Zapisal je, da se bo tudi v Slovenj Gradcu zgodila revolucija in sicer med člani dramskega odseka, ki so razglasili avtonomijo po vzoru Korošca in dodal, da se bliža revolucija, ateizem, celo komunizem. V šali je Kurent skoraj preroško napovedal dogodke, ki so se čez dvajset let resnično zgodili, vendar je v svoji parodiji na avtonomistične zahteve na koncu spet pomiril duhove in pobotal sprte strani. Z avtonomijo tako na koncu ni bilo nič, so pa v dramskem odseku »revolucionarja« med njimi nemudoma angažirali kot režiserja.

Proti koncu prvega obdobja, ko je Evropo že zajela vojna vihra, pa je Kurent spremenil svoje stališče opazovalca in zorni kot večne nevtralnosti ter se odločno postavil na stran ne ene, ne druge politične opcije, pač pa na stran miru. V zadnjih

⁸ Kurent, št. 1, 13. februar 1923.

dveh številkah prvega obdobja, iz 1940 in 1941, časopis, ki se ima za glasilo norcev, odkrito in odločno poziva k uporabi zdravega uma v izogib vojni. Slovenj Gradec razglasi za »skrajno nevtrarno ozemlje«, kot da bi ga to lahko na kak čudežen način obvarovalo pred viharjem, ki je zajel vse naokrog. Na naslovnici je sporočil, da je dr. Strnad, znan slovenjgraški kirurg, popravil zlomljeno perut angela miru in »kar doktor zalima, to mora držat.«⁹ Uvodnik je končal z besedami: »Zato vsi meščani hvaležni bodite in hvalo zapojte ljub'mu Bogu, ko svet se podira in človek se kolje, nad mestecem plava angel miru.«¹⁰ Na pragu vojne, ko so bila nesoglasja med političnimi strujami že povsem očitna in nič ni več kazalo na enotnost in spravo, je Kurent s prispodobo o konjih namignil, da kadar vleče eden na levo in eden na desno, na koncu izprežejo oba. V isti številki je uporabil še eno živalsko alegorijo, pasje zborovanje. Psi družno ugotavljajo: »Po svetu divja vojna. Iz časopisov ste že gotovo brali, da so tudi nas pse potegnili v to vojno. Na fronto nas pošiljajo. Gospoda, to je sramota! Mi psi vojne nismo zakrivili! Mi je nočemo! In vkljub temu se moramo tudi mi vojskovati. V strelnih jarkih ginejo naši tovariši. Za koga? Za pasje pravice? Ne, za tuje interese umiramo!«¹¹ Očitne vzporednice s slovenskim narodom je še podkrepil, ko je pse, ko so se ti sprli, opomnil, da naj se vedejo dostojanstveno in v korist skupnih pasjih interesov: »Mir! Gospoda, naše pasje dostojanstvo, naša čast, nam ne sme dovoliti, da se pretepamo, kadar je treba varovati skupne pasje interese.«¹²

Kurent je v času vojne v Evropi v rubriki Zadnje radio-novice pogledal tudi čez meje. Obsodil je nemško ravnanje z Judi in komentiral njihovo razseljevanje. Svetoval je, naj se zaradi svoje varnosti raje preselijo čim dlje, mir bodo najverjetneje našli šele v Avstraliji: »Himberlej, Avstralija: 6. 2. 1940. Sprejmemo še nekaj deset tisoč judov, ki imajo daljšo prakso v striženju ovac. Škarje prinesite s seboj. Minam se izognite. Naselite se še do spomladi. Njuzelander.«¹³

Edina stvar, ki je Kurenta resneje skrbela, poleg grozeče vojne katastrofe, je bilo gibanje za pravice žensk: »Glas prihaja z Beograda, širi se do Dravograda, da vse boljše polovice svoje hočjo imet pravice. Nežni spol se uznemiri, še na Mežo glas se

⁹ Kurent, št. 18, 6. februar 1940.

¹⁰ Prav tam.

¹¹ Kurent, št. 18, 6. marec 1940.

¹² Prav tam.

¹³ Prav tam.

širi, da nič več ne bodo spake, moškim hočjo bit enake.«¹⁴ Tej temi je namenil več prispevkov, v katerih se je norčeval iz ženske pobude za enakost, saj so ženske nameravale prirediti zborovanje, a so ga pozabile prijaviti, zato ga navsezadnje niso mogle izpeljati. Kurent jim je svetoval, naj se letos namesto peki krofov torej posvetijo študiranju paragrafov, da se jim kaj takega drugič ne bi pripetilo. Ženska pobuda je vseskozi tarča posmeha, ženske borke za enakopravnost pa so prikazane kot oblastne gospodarice, ki želijo nadzorovati vsak moški korak.

Ko je vojna leta 1941 zajela tudi Jugoslavijo, Kurent je sprevidel, da so bili vsi pozivi k miru zaman. To je ironično pokazal s svojim uvodnikom. Naslov se glasi: Kurentova novoletna mirovna poslanica, pod njim pa je oznaka »zaplenjeno«. Časopis pojasni, da so dobili uradni poziv (kar seveda ni res), naj na prvi strani namesto mirovne poslanice objavijo navodila za ravnanje v času zračnih napadov in kako se obnašati v vojni. To kaže na resignacijo, saj so kljub dobrim namenom in veri v mir tudi pri Kurentu morali pogledati resnici v oči in se sprijazniti z dejstvom, da vojna je in da vojna bo tudi pri nas. Tako so namesto mirovne poslanice objavili navodila za čas vojne, v katerih so ljudem sporočali, kako ravnati ob zračnih napadih v hišah, kako na prostem, kaj storiti z neeksplodiranimi bombami, kaj ob morebitnem napadu s plinom, itd. Navodila so resnična, a začinjena z veliko mero sarkazma in ironije (»Predvsem ugotovi ali še živiš. Preštej kosti. Potrpežljivo čakaj naslednjega napada.«¹⁵), na koncu tudi črnega humorja: »Vsem sprehajalcem se nujno priporoča, da si izberejo prostor za sprehajanje čim bližje pokopališča. S tem bodo pristojni ekipi zelo olajšali delo, ker jih ne bo treba daleč nositi.«¹⁶ Kurent je torej dokončno izgubil upanje v mir in se je pripravljaj na vojno. V tem duhu je tudi opozorilo vsem, ki se še skrivajo pred vpoklicem: »Kdor se letos je še skril, jutri bo poziv dobil, to ni res, to ni res, skrivajo se pa zares.«¹⁷

Na koncu prvega obdobja je Kurent zaključil, da je svet znorel. Opozarjajo nas drugi planeti (Mars, Luna, Venera), a trmasti Zemljani jih nočejo poslušati. Edini, ki je opozorilo slišal, je bil Simon Gregorčič, a je narobe zapisal »človeka nikar«, zato je upadlo število rojstev in sploh drvi človeštvo k uničenju:

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ Kurent, št. 19, 1941.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ Prav tam.

Mars, 30. 2. 1941. Kolikokrat smo vas že opozarjali s svojimi signalnimi napravami, utrinki, raketami: Vojne nikar! Le eden je pred desetletji prestregel naš klic. Neki Gregorčič! Malo naglušen je takrat zapisal: »Človeka nikar!« Usodna pomota! Posledice se kažejo: upadanje rojstev v Evropi, razen v Slovenj Gradcu. Zakaj zadnja leta zopet toliko rušite in se pobijate med seboj, ne moremo razumeti! S prostim očesom vidimo prostora še za najmanj milijardo ljudi! Kaj naj še zmečemo na Zemljo, da nas boste razumeli?»¹⁸

Gospodarstvu se Kurent ni posvečal toliko kot politiki. Kljub temu je že v prvi številki kritiziral tudi rast cen in padec valute, kar je omenil v dveh prispevkih. V prvem se ponorčuje iz trgovca, ki naj bi se mu vnela trgovina zaradi prehitrega obračanja vijaka za navijanje cen, vsem trgovcem, mesarjem in gostilničarjem pa v njihovo lastno dobro sporoči, da bodo za »izborna in malenkostna navijanje cen« dobili nagrado le na davkariji, ki bo privila njih. Največkrat je omenjal posamezne slovenjgraške trgovce, mesarje, podjetnike, ves čas tarnal zaradi visokih davkov, širši pogled pa je dobil leta 1940, ko so nastopile podražitve in je Kurent ironično zapisal, da se bodo državnim uslužbencem, ki jih je pestila beda (kar omenja že v prvi številki), plače občutno zvišale, vendar zaradi težav s prevozom še niso mogli pripeljati zlatega in srebrnega denarja: »Zvišanje plač vsem državnim in samoupravnim nameščencem s 1. XII. 1939 zjamčeno. Povišek 30–50 %. Vsled pomanjkanja vagonov za pravočasne pošiljke zlatih in srebrnih kovancev se bodo razlike od 1. IV. izplačevale v obrokih.«¹⁹ Resnica je bila seveda ravno nasprotna. Uradniški razred je še naprej živel ob slabih plačah.

Posebno pozornost je Kurent namenjal tudi neuspešni elektrifikaciji Slovenj Gradca, ko je bilo v letu 1939 omrežje sicer postavljeno, a še dolgo zatem ni delovalo. Napisal je, da že najmanj pet mesecev voltmeter kaže samo deset voltov, da pa ima ta njihova »temna luč« tudi številne prednosti, še prav posebej zdaj, ko je dosti govora o vojni. Tako ne bodo potrebne zatemnitve in ljudem pred sovražnimi letali ne bo treba bežati v zaklonišča. Tudi Ženevska banka je po Kurentovem pisanju poslovala v skladu s prihajajočo vojno:

¹⁸ Kurent, št. 19, 1941.

¹⁹ Kurent, št. 18, 6. februar 1940.

*Ženeva, 5. II. 40. Mednarodna banka sporoča: Izdajamo obligacije vojnih posojil, kupujemo mirove akcije po dnevnih cenah, sprejemamo posredovalne vloge, sklepamo poravnave, prevzemamo garancije za krajšo ali daljšo dobo, izvršujemo revizije, sestavljamo protestne note, organiziramo likvidacije, financiramo konkurze, kupujemo staro železo tudi iz prejšnjih stoletij, iščemo petrolejske vrelce, posedujemo bombnovarne podzemnice za shranjevanje lastnih in tujih zlatih rezerv, itd. itd. Prospekti na razpolago.*²⁰

S tem je Kurent pokazal na vlogo Švice in namigoval, da ji gre pri njeni nevtralnosti le za posel in za dobiček.

Ko se je kriza tik pred vojno le še poglobila, je Kurent ugotavljal, da primanjkuje mesa, moke, olja in masti in da je prašič več vreden od zlata. Primanjkovalo je tudi blaga za obleko, kave, sladkorja, riža in mila, kar Kurentu ne uide in takoj obtoži slovenjgraške trgovce, da so zaloge poskrili za lastno uporabo. Potožil je tudi, da so plače na minimumu, cene na maksimumu, da malega človeka vsi odirajo in da so že najosnovnejše stvari postale luksuz.

Ob političnih in gospodarskih temah je Kurent zvesto spremljal tudi dogajanje v mestu ob Mislinji. Še posebej pozoren je bil na vse novosti. Tako je navdušeno pozdravil prihod zvočnega filma, opazil, da se vse več ljudi zanima za filatelijo, fotografijo, ko so odprli kegljišče, je tudi to pospremil z daljšim prispevkom. Omenjal je še delovanje slovenjgraškega aerokluba in napredek tukajšnjega letališča, avtomobilizem ter nogomet. Veliko obširnih prispevkov je bilo namenjenih tudi delovanju salonskega orkestra, torej izdajateljev samih, ki pa niso zanimivi za širše občinstvo, saj bi moral bralec za to, da bi dojel humor v njih, osebno poznati vse člane orkestra, kajti veliko opazk leti prav na njihove značajske poteze. Humor, s katerim se je loteval teh tem, je precej drugačen od tistega, ki leti na politične in gospodarske teme. Glavni akterji smešnic o kegljišču, nogometu, letalstvu, itn. so znani Slovenjgradčani, ki se s temi aktivnostmi ukvarjajo, torej spet naletimo na omejen krog bralstva, ki bo te dovtipe tudi razumel, v omenjenih prispevkih tudi ni

²⁰ Kurent, št. 18, 6. februar 1940.

zaslediti kritike. Norčuje se kvečjemu iz tega, kako (ne)uspešen je kdo pri kateri izmed izbranih dejavnosti, kako se jezijo žene, ker se možje predolgo zadržujejo od doma ipd.

3.2.1.3.2.1 SKLEPNA DISKUSIJA

Kurentovo prvo obdobje neprekinjenega izdajanja je zaznamovala politična satira, s katero se je odzival na pomembnejše dogodke v državni in svetovni politiki. Pri odzivnosti je bil sicer nekoliko omejen s časom izhajanja, saj je moral zato, ker je izhajal vsako leto na pustni torek, reagirati na dogodke z najmanj nekajdnevnim in največ enoletnim zamikom, vendar je bil pri tem dosleden. V prvem obdobju je v Kurentu poudarjeno stališče nevtralnosti. Ob politični zmedi in spletkah v Kraljevini SHS je takoj pojasnil, da je sam nad tem političnim, strankarskim dogajanjem in da ga skrbi le za blagor ljudstva. Prav nič ga ne zamika, da bi se pridružil temu ali onemu taboru, ko gre za nabiranje političnih točk, kar je jasno pokazal ob vsakih volitvah. Takšna drža je za tisti čas dokaj pogumna, saj se je večina Slovencev pridružila Koroščevi stranki v upanju na avtonomijo, Kurent pa je bil kritičen tudi do te strani. Tudi gospodarske zadeve je Kurent obravnaval ažurno in z zornega kota malega človeka. Skrbelo ga je za poštenje in pravičnost in kadar se mu je zazdelo, da je zaznal izkoriščanje ali goljufijo, je to takoj obelodanil.

Pri tem je uporabljal večinoma verzno obliko satiričnega upovedovanja, pa tudi druge oblike, npr. kratke vesti, daljša poročila, sporočila v obliki razglasov, malih oglasov, objav itd., vse dodobra prežete s satiro, tudi ironijo. Ko je nastopila druga svetovna vojna, se je postavil na stran miru in do zadnjega pozival k strpnosti in razumu. Ko se je izkazalo, da bo do vojne kljub vsemu prišlo tudi na slovenskih tleh, je postal v svojem pisanju nekoliko razočaran in ciničen, uporabil je tudi črni humor. Značilnost prvega obdobja je tudi, da Kurent objavlja veliko prispevkov iz lokalnega okolja, kjer pa prevladuje bolj nedolžna vrsta humorja, predvsem posmeh in dovtipi, ki pa nimajo ne takšnega dosega, ne takšne globine kot drugi prispevki, ki se ozirajo v širše okolje.

3.3.3.3 DRUGO OBDOBJE: 1953 – 1960

3.3.1.3.3.1 POLITIČNA UREDITEV

Po drugi svetovni vojni je Slovenija postala del Federativne ljudske republike Jugoslavije (FLRJ). Politično, socialno in gospodarsko je bila FLRJ v mnogih pogledih še bolj centralistična od Kraljevine Jugoslavije, vendar je Slovenija znotraj nove države živela dokaj avtonomno kulturno in prosvetno življenje. Kot ugotavlja Prunk (2002: 155) je imela je svojo zastavo, ustavo, parlament, zakonodajo in vlado. Po razkolu s Sovjetsko zvezo zaradi jugoslovanske težnje po samostojnem odločanju, želji po drugačni socialistični ureditvi od sovjetske, odpiranja proti Zahodu in iskanja novih zavezništov na mednarodnem političnem prizorišču, kar je imelo za posledico izgon Komunistične partije Jugoslavije iz Informbiroja, so jugoslovanski politiki oblikovali nov model socialistične države, ki je bila v zunanji politiki neuvrščena, notranja ureditev pa je temeljila na samoupravljanju, ki se je razširilo iz gospodarstva tudi na vsa ostala področja. Pirjevec obdobje 1949–1953 označi kot obdobje ideološkega iskanja, ko je bilo potrebno na novo prevrednotiti vrsto vrednot in nauk, saj vzornika ali modela, po katerem bi se ravnali, ni bilo več: »Josip Broz Tito je v svojih rokah združil vso oblast: dal se je potrditi za generalnega sekretarja Zveze komunistov Jugoslavije, za predsednika zveznega izvršnega sveta ter za predsednika države. Noben drug socialistični voditelj si ni lastil vseh treh funkcij.« (Pirjevec 2002: 212).

Po Stalinovi smrti je prišlo do postopnega popuščanja napetosti med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo. Državi sta zopet izmenjali veleposlanika, z beograjsko in kasneje moskovsko deklaracijo pa so tudi formalno uredili državne in partijske odnose med sprtima državama. Nešović ugotavlja, da je od takrat naprej Jugoslavija v zunanji politiki lovila ravnotežje med Vzhodom in Zahodom, zaveznike si je poiskala med

nerazvitimi deželami tretjega sveta, na teh temeljih pa je kmalu zraslo gibanje neuvrščenih držav. (Nešović 1993: 174).

Po uvedbi samoupravljanja in njegovem širjenju na ostala področja, npr. tudi v storitveni in administrativni sektor, je bil leta 1953 sprejet ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve. Spremembe so omogočale delno demokratizacijo političnega življenja, republike so dobile večje pristojnosti in življenjski standard se je od konca petdesetih let spet začel dvigovati. Kljub decentralizaciji pa je družbeni sistem ohranil državnocentralistične temelje. Centralni komite komunistov ter zvezna izvršna oblast sta odločala o vseh ključnih vprašanjih razvoja, republike pa pri tem niso imele večje vloge. »Rasle so t.i. politične tovarne, ki pogosto niso bile rentabilne, država pa si je prilastila več kot tri četrtine denarja za investicije, ki ga je vlagala predvsem v bazično industrijo,« piše Nešović (1993: 202) in dodaja, da je vse to ob koncu petdesetih zaviralo hitrejši razvoj, zato so ga skušali spodbuditi z uvedbo plačevanja oz. nagrajevanja po učinku. Birokratski aparat se je v tem času razrasel do ogromnih razsežnosti in razvoj zaviral in upočasnjeval.

Vedno večje dileme, ki so se pojavljale v samoupravljanju, so v Zvezi komunistov poskušali reševati na VII. Kongresu leta 1958, vendar so bile zamisli o samoupravljanju s tega kongresa precej pred dejanskimi razmerami v družbi. Spet so se zaostрили mednacionalni spori, v Srbiji so postali vse glasnejši zagovorniki »ene kulture, enega jezika, enega naroda«. V vrhu ZK sta se izoblikovala dva nasprotujoča si pogleda na nadaljnji razvoj Jugoslavije. Del vodstva je zagovarjal prepričanje, da birokracija ne pomeni večje nevarnosti, da republiške meje ovirajo krepitev Jugoslavije in da kaže z bratstvom in enotnostjo spodbuditi nastajanje enotnega jugoslovanskega naroda. Drugi pol je trdil, da birokracija ogroža samoupravljanje in da je enakopravnost narodov in narodnosti mogoče doseči samo v federaciji republik in pokrajin. Zagovarjali so tudi vključevanje Jugoslavije v svetovno gospodarstvo, ki naj bi spodbudilo njen razvoj. (Nešović 1993: 202)

V takih razmerah je vodstvo ZK leta 1961 začelo z gospodarsko reformo, ki se je nanašala predvsem na spremembe finančnega sistema. V prihodnjih letih so ji sledile še mnoge, a nobene niso izpeljali do konca.

3.3.2.3.3.2 GOSPODARSTVO IN SOCIALNE RAZMERE

Stalin je po ideološkem razkolu proti Jugoslaviji uvedel gospodarsko blokado, ki je močno upočasnila proces industrializacije in zmanjšala družbeni bruto proizvod v letih 1949–1953 na raven nižjo od predvojne. Slabe letine, katastrofalna suša in prisilna kolektivizacija so v začetku petdesetih let potisnile Jugoslavijo na rob gospodarske katastrofe. Ker se je zaradi industrializacije število prebivalstva v mestih skoraj podvojilo in je kmetijska proizvodnja tudi zaradi tega upadla, je državo pred splošno lakoto rešila le obilna pomoč Zahoda, ugotavlja Pirjevec (1995: 240).

V desetletnem obdobju intenzivne gospodarske rasti, ki se je začelo 1952, se je obseg industrijske proizvodnje trikrat povečal, kmetijske pa dvakrat. Jugoslavija se je kljub težavam, iracionalnosti in stihiji povojnega obdobja uvrstila med države z največjo proizvodno rastjo na svetu. Pirjevec (1995: 242) pravi, da so to omogočile velike naložbe v industrijo, cenena delovna sila in delna ukinitve birokratskega nadzora nad podjetji.

V Sloveniji se je petdesetih vzporedno z industrializacijo podvojilo število zaposlenih in tako se je spremenila socialna struktura prebivalstva. 1953 je že 60 odstotkov ljudi živel v mestih. Vzpon produktivnosti je prinesel prebivalstvu nekaj blaginje, ki pa v primerjavi z življenjskimi razmerami v drugih socialističnih državah ni bila zanemarljiva. Ukinili so bone in živilske karte. Prvič je bilo v Sloveniji več avtomobilov kot motornih koles, v gospodinjstva so prišli električni gospodinjski aparati, trgovine so začele prodajati blago široke potrošnje in omogočile prve nakupe na potrošniška posojila, za katera pa vsaj v začetku ni bilo večjega zanimanja, ugotavlja Nešović (1993: 179). Zgradili so veliko novih stanovanj.

3.3.3.3.3 KULTURA

Pred informbirojevskim sporom so v Jugoslaviji po Stalinovem zgledu preganjali vse, kar je prišlo z Zahoda, denimo jazz, odpiranje proti Zahodu pa je prineslo tudi nekaj zahodnjaškega načina življenja. Jazz se je vrnil in vrteli so ga tudi na radiu, sovjetske filme pa so v kinematografih zamenjali ameriški. Režim je bil seveda bolj naklonjen

razvoju kulture in umetnosti za široke delovne množice in na sejah ZK so redno obravnavali tako jazz kot tudi druge sodobne pojave, npr. plesne klube, ki naj bi pripomogli k dezorientaciji mladine, »saj profesionalni in polprofesionalni učitelji družabnih plesov uvajajo nekakšne »folklorne ples«, džezisti pa se trudijo, da bi mladini čim bolj ubili vsak smisel za melodiozno in resno glasbo« (Gabrič 1995: 102).

Slovenski politični vrh na čelu z Edvardom Kardeljem je nasprotoval prehitrim in enostranskim sodbam o škodljivosti vsega, kar ljudi zabava in trdil, da nima smisla prepovedovati tistega, kar ljudje počnejo iz veselja in ni naravnost škodljivo, saj »ni ljudem prepovedano v socializmu smejeti se, plesati, norce briti in neumnosti počenjati,« kot piše Gabrič (1995: 103). Kljub temu je bilo še leta 1952 slišati mnenje, da je preveč takšne umetnosti, ki ne krepi delavske kulture: »Na primer Bojan Adamič, ki je bil tudi partizan, toda v vsej tisti umetnosti je glavni pobornik »jazza«, ki je čisto nasproten našemu čustvovanju in vleče najbolj primitivne folklorne oblike zamorskih plemen na dan« (Gabrič 1995: 103).

Najpomembnejša sprememba v kulturi je bila ukinitvev agitpropa leta 1952, ko je popustil ideološki nadzor, ter se je v revijah, gledališčih in na radiu pričelo pojavljati vse več kulturnih stvaritev, ki so jih vodilni partijski ideologi ocenjevali negativno in jih imenovali dekadenca. Agitprop so nadomestili s številnimi komisijami, ki so bile sicer milejše, pa vendar so v njih sedeli isti ljudje z istimi cilji. Med drugim so ustanovili tudi komisijo za tisk pri predsedstvu SZDLS, ki je imela nalogo analizirati časopise in revije. Na vseh področjih kulturnega in znanstvenega ustvarjanja je prišlo sredi petdesetih do opaznih sprememb, pojavile so se nove smeri npr. abstrakcija v slikarstvu, že omenjeni jazz in lahkotnejša narodnozabavna ter zabavna glasba, v pesništvu pa je začel zamirati socialni realizem. Prunk (2002: 245) ugotavlja, da so se kulturne ustanove vse bolj odpirale zabavnim usmeritvam. Pojavila se je televizija, leta 1958 je začela oddajati TV Ljubljana, čeprav so bili v Beogradu prepričani, da bi za Jugoslavijo zadostoval en program v srbohrvaškem jeziku. Ker je bilo TV sprejemnikov še zelo malo, so se ob njih zbirale cele soseščine, ljudje pa so še naprej veliko zahajali v kinodvorane.

3.3.4.3.4 MEDIJSKE RAZMERE

Novinarski prispevki in literatura bi morali po miselnosti partijskih ideologov služiti »širšim družbenim interesom«, kar je v tistem času pomenilo pomagati pri krepitvi prevlade ZK v državnem sistemu in idejnem pogledu. Sredstva javne komunikacije so bila pogosta tema razprav v političnem vrhu, menili pa so tudi, da je potrebno »oplemeniti« novinarske vrste: »Potrebno je, da se izboljša novinarski kader in stalnejše delo z novinarji, potrebno je tudi, da bi člani CK sami več pisali in reagirali na nekatere nezdrave pojave. Kaže se potreba po novem zakonu o tisku, ker je nekatere nove pojave potrebno tudi administrativno zatirati in povečati odgovornost novinarjev,« je zatrjeval Boris Zihel (v Gabrič 1995: 55).

Ukinitev agitpropa na partijsko mnenje o stanju v novinarstvu ni dosti vplivala, kvečjemu ga je še poslabšala, saj so politiki ugotavljali, da se pojavlja »popolno popuščanje odgovornosti našega kadra pred družbo« in poudarjali nedvoumno vlogo novinarskega kadra. Boris Kraigher je novinarjem dal jasne napotke: »Novinar je socialistični aktivist in če to ni, potem takega novinarja ne rabimo in naj gre raje v Ameriko. Če hoče biti novinar, mora biti socialistični aktivist in more potem pisati s čutom odgovornosti in tako, da to koristi razvijanju socialističnih sil, ne pa da daje s tem direktno podporo reakciji in klerikalizmu«²¹ (v Gabrič 1995: 55). Tudi Edvard Kardelj je imel svoje zahteve do novinarstva, v katerem je prepoznal močno orodje vpliva in zahteval, da ga temu primerno tudi uporabijo kot vzvod politično-ideološkega vplivanja: »Tisk, radio itd. so dejansko borbeni instrumenti in je vse odvisno od tega, kdo jih uporablja. Zagotoviti moramo, da bodo ta sredstva služila graditvi socializma, torej tudi nalogam na področju ideološko-političnega dela« (v Gabrič 1995: 55).²² Podobnega mnenja je bil tudi Ivan Regent, ki je prav tako videl novinarstvo kot sredstvo komunistične preobrazbe, novinarsko svobodo pa kot podrejeno komunistični ideologiji in zahtevam. Novinarja je označil za »ljudskega tribuna«:

²¹ Izjava Borisa Kraigherja na Republiški konferenci Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, Seja glavnega odbora SZDL, 29.6.1953.

²² Kardeljeve napotke novinarjem je objavila revija Novinar junija 1954.

Naloge našega tiska niso enake in tudi ne morejo biti ne enake ne podobne nalogam tiska v kapitalističnih deželah. Naloge našega tiska morajo biti v skladu z našimi skupnimi gospodarskimi, političnimi, socialnimi in prosvetno kulturnimi nalogami. Naš tisk mora biti danes v službi procesa velikega revolucionarnega preobraževanja naše stvarnosti v smeri komunizma (...) To je pač komunistični tisk, ki mora pripravljati naše državljane za socializem, ki jih mora vzgajati v duhu socializma. Vprašanje sistema našega tiska ni vprašanje večje ali manjše samostojnosti, večje ali manjše svobode novinarjev, marveč je, ponovim, vprašanje sodobnih nalog našega tiska, ki morajo biti in ostati v skladu z nadaljnjim revolucionarnim preobraževanjem naše stvarnosti v komunizem. (v Gabrič 1995: 56).

Mlajša, kritična generacija intelektualcev se je po drugi svetovni vojni začela zbirati ob revijah mlade generacije. Ker v Sloveniji politične opozicije ni bilo, je njeno vlogo v očeh Partije prevzela mlada inteligenca, ki je kritično opazovala oblast in ji vse pogosteje tudi nasprotovala. Znamenje političnih sprememb v zgodnjih petdesetih je bilo tudi bolj sproščeno izhajanje periodičnega časopisja, dopuščeno je bilo tudi polemiziranje o družbenih vprašanjih, vendar se ta niso smela dotikati samih korenin družbenega sistema. Takoj po ukinitvi agitpropa je bilo polemičnih razprav vse več, saj družbeno upravljanje v kulturi kot nekakšna oblika nadzora oblasti še ni popolnoma zaživel.

Politični vrh si je za direktivno »pravilno usmerjanje« prihodnjih intelektualcev zamislil Mladinsko revijo, ki pa je po ideoloških spremembah v začetku petdesetih kmalu zgubila svoj pomen in zamenjala jo je ideološko precej drugače zasnovana Beseda.

Krog bralcev je Beseda iskala v mladih in že vnaprej napovedala razlike v nazorih, kar je utemeljevala s potrebo po plodni in zanimivi vsebini. Tudi kritikom so svetovali, naj zaradi tega ne zamerijo tistim sodbam, s katerimi se ne bodo strinjali in naj zaradi tega »ne prelomi(jo) palice nad revijo ali celo nad generacijo«. (Gabrič 1995: 39) Pomen Besede Gabrič vidi v tem, da je v kulturno življenje prinesla živahno polemiziranje, česar na slovenskem pred tem vsaj dobro desetletje ni bilo.

Starejši krog intelektualcev, tudi tistih iz vrst KPJ in agitpropa, je dobil leta 1953 nov časopis za politična, gospodarska in kulturna vprašanja, štirinajstdnevnik Naši razgledi. S precejšnjo kritično distanco je časnik obravnaval aktualna družbena vprašanja, kljub temu pa so v njem objavljali tudi vodilni partijski ideologi. Izhajale so še druge revije, npr. Naša sodobnost, Nova obzorja, Bori, ki pa se vladajoči garnituri niso zdele tako problematične. Tarča ideoloških kritik so bila v sredini petdesetih let še glasila srednješolcev in študentov, ki so po dobrem desetletju spet začela izhajati v večjem številu, njihov glavni kritik pa je bil Miško Kranjec, ki je več kot tri četrtine revij in njihovih ustvarjalcev ter sodelavcev odpravil s pesimisti, individualisti in dekadenti.

Politika se je sredi petdesetih vse bolj ukvarjala tudi z bulvarskim tiskom za širše množice, ki se je po agitpropu močno pomnožil. Med temi so bili tudi humoristični časopisi in humoristične priloge v dnevnem časopisju. Humoristični list Pavliha je postajal vse bolj kritičen do potez oblasti, prav tako tudi mariborski Toti list. Leta 1952 je začela izhajati Petkova panorama (PP), ki je bila pisana v zahodnjaškem bulvarskem stilu. Ti časopisi so bistveno pripomogli k vnašanju drugačnih in ideološko manj obremenjenih pogledov na življenje malega človeka, zaradi svojih visokih naklad pa so imeli tudi velik vpliv na oblikovanje javnega mnenja. Organi oblasti so s temi časopisi sicer dopuščali objavljane bolj kritičnih pogledov na vsakdanje življenje, a le dokler se kritika ni dotaknila njih samih. »Menili so, da je bolje, če se ljudje težavam smejejo in ob tem sproščajo notranjo energijo, kot pa da bi tarnali in protestirali.« (Gabrič 1995: 67). Kljub temu sta se tako Pavliha kot PP kmalu znašla v nemilosti in vladajoči politiki so se lotili različnih ukrepov, da bi tudi humoristično pisanje prilagodili ideologiji, če ne zlepa, pa zgrda. Tako so senzacionalističnemu, preveč zahodnjaškemu PP-ju, katerega 80 tisoč izvodov so ob petkih ljudje dobesedno razgrabili, nameravali enostavno vzeti papir, ker se uredništvo ni uklonilo njihovim pripombam in smernicam. Pavliha naj bi preveč odkrito kritiziral domače razmere, v njegovih dovtipih pa so vladajoči možje opazili reakcionarne in naprednim delavcem izjemno sovražne osti, premalo je kritiziral prejšnji družbeni sistem in tudi ni vodil protikatoliške borbe. Nalogo humorističnega tiska v socializmu so določili z besedami, kot je bilo zapisano v Delavski enotnosti leta 1953: »S pikro satiro in neusmiljenim zasmehovanjem napredni humoristi bičajo družbene »vrline« zaostalega sveta, njihove poglede, pojme, nazore in navade«

(Gabrič 1995: 70). Poleg tega je bila pomembna tudi borba proti kleru, mračnjaštvu, vatikanski politiki in raznim negativnim zunanjim elementom.

Kljub odporu proti zahodnjaškim oblikam popularne kulture pa je tudi politično vodstvo kmalu spoznalo, da je ne more popolnoma ignorirati, saj so se ljudske množice, predvsem mladina, navduševale nad zabavami, Tarzanom in jazzom. Morali so stopiti v korak s časom, če so hoteli ohraniti kulturni monopol. Tako so se konec petdesetih zgodile v kulturi, predvsem amaterski, in pri zapolnjevanju prostega časa Slovencev, sproščujoče spremembe, ki so se nadaljevale v sproščena šestdeseta.

Konec petdesetih označuje še eno pomembno prelomnico v razvoju medijev na slovenskem, saj je takrat s poskusnim oddajanjem začela televizija Ljubljana. Priprave na poskusni slovenski televizijski program so se začele leta 1956, že od vseg začetka pa so bili njegovi ustvarjalci odločeni, da ustvarijo samostojen slovenski TV program. Ta je nastajal »v senci hudega spopada s podrobno oblikovano unitaristično zasnovo in številnimi pobudami za združitev do tedaj samostojnih nacionalnih radijskih postaj v enoten jugoslovanski program v srbohrvaškem jeziku« je zapisal nekdanji direktor Radia Ljubljana France Perovšek, »namen te grobe unitaristične ofenzive je bil nacionalne programe omejiti na samo štiri ure na dan, torej na čas, ki so ga Nemci med vojno dodelili slovenskemu programu na ljubljanskem radiu.« (Pohar 1993: 16). Marca 1960 je RTV Ljubljana neposredno prenašala smučarske skoke v Planici, s čimer je bil storjen prvi korak k programski vključitvi v Evrovizijo, slovenska televizija pa je postala del mednarodnega prostora. Perovšek še zapiše:

...šele rojstvo televizije je omogočilo, da je postala Slovenija enoten politični, kulturni in informacijski prostor. Tedaj so namreč načelno izginile vse razlike v kakovosti obveščanja ter posredovanja sadov kulture, vzgojnih dosežkov, razvedrila in zabave med t. i. podeželjem in večjimi slovenskimi urbanimi središči oziroma Ljubljano kot glavnim mestom Slovenije. Slovenija je postala eno samo mesto in eno samo podeželje. Tako kot radijske valove je bilo treba tudi televizijsko sliko pripeljati v sleherni kotiček naše domovine. (Pohar 1993: 20)

Lado Pohar o začetkih televizije piše, da so takrat pogosto tekle razprave o naravi in nalogah novega medija ter o nalogah televizije pri nas: »Glede programskih izhodišč smo sledili znanim BBC-jevim programskim vodilom, po katerih se je takrat ravnal tudi naš radio« (Pohar 2003: 34). Zadali so si cilj, da bi postali nacionalna, nekomercialna televizija, ki se bo vzdrževala pretežno iz sredstev naročnin. »Zato naj bo v prvi vrsti odgovorna svojim naročnikom. Svojemu občinstvu naj posreduje programe, s katerimi jih bo obveščala ter jim nudila oddaje za izobraževanje in razvedrilo. V tej funkciji naj bi med drugim s kulturno-umetniškimi programi bogatila življenje zlasti številnih prebivalcev podeželja in manjših krajev« (Pohar, 1993: 34). Naročnino so pričeli pobirati leta 1961, ko je bilo v Sloveniji registriranih le nekaj več kot deset tisoč televizijskih sprejemnikov.

Dilema se je v začetku pri televizijah pojavila tudi glede vprašanja ali programirati za elito ali za najširše občinstvo in odločili so se za slednjega. »Pri tem pa nismo hoteli zniževati profesionalnih standardov ali gojiti paternalizma, tradicionalne domačijske samozagledanosti ali samozadostnosti,« dodaja Pohar (1993: 41). Program je bil tako konec leta 1960 sestavljen iz dobre tretjine kulturno-umetniških oddaj (drame, opere, resna glasba, umetniški filmi), petine razvedrilno-glasbenih oddaj, sledile so informativne ter otroške in mladinske oddaje, za njimi pa televizijski filmi, nadaljevanke in nanizanke ter športni prenos.

Začetna nerazvitost in neuveljavljenost televizijskega medija je po Poharjevem mnenju pripomogla k objektivnosti in strokovnosti poročanja. »Če ju je delno ovirala naša autocenzura pa takrat zato nismo bili znatneje izpostavljeni vplivom oblasti, stranke in tudi ne komercializmu,« zatrjuje Pohar (1993: 43) in pravi, »čeprav smo bili črno-bela televizija, pa naše poročanje ni bilo povsem takšno.«

3.4.3.4 KURENT V LETIH 1953 – 1960

Kurent se je ponovno pojavil leta 1953, v novi podobi, vrnil se je na večji format A3 in obsegal je osem strani. Kljub temu, da med leti 1941 in 1952 časopis ni izhajal, je na

naslovnico zapisal, da ob svoji tridesetletnici izhaja dvajsetič in tudi spomnil, kdaj je izšla zadnja številka – leta 1941.

Tudi v drugem obdobju se Kurent veliko ukvarja z družbenopolitičnim dogajanjem, a je v njegovem pisanju opaziti spremembo. Nevtralnost iz prvega obdobja je na prvi pogled izginila, a ob natančnejšem pregledu ugotovimo, da kljub vsemu Kurent tudi v povojnih časih ni postal trobilo komunistov, pač pa z njimi drži le toliko, kolikor je nujno potrebno za njegovo nemoteno izhajanje. Kljub jasnim navodilom političnega vrha, kako bi morali pisati humoristični časopisi, še vedno ni imel nobenih pomislekov pri kritiziranju počasnega napredka in nizkega življenjskega standarda. Politično kritiko je v tem obdobju torej zamenjala tista z gospodarsko tematiko. Prvih nekaj uvodnikov je bilo spisanih v narečju.

Politični podton edine takrat možne usmeritve je opaziti že v prvi številki iz drugega obdobja, ko Kurent zapiše: »Tistem, ki za nemčurji žavujete pa rajtam: kr grta pejte!«²³ V Slovenj Gradcu je bilo pred vojno namreč precej trgovcev in gostilničarjev nemškega rodu, ki so po vojni ali že med njo odšli ali pa izginili in najverjetneje končali kot žrtve povojnih pobojev. Kurentovo uredništvo je zaradi »pomanjkanja domačega partizanskega humorja« pozvalo vse bralce, ki bi vedeli kakšno smešno dogodovščino iz časov okupacije, naj to spravijo na papir in pošljejo v uredništvo in naj bo to njihov prispevek k bližajoči se desetletnici osvoboditve. Rubriko poimenujejo Britovškove zgodbe, po slovenjgraškem partizanu, ki je rad pripovedoval anekdote o partizanskem življenju, in jo v prihodnjih letih tudi dosledno objavljajo.

Kurent je bežno omenil afero Djilas²⁴ in sicer v svojem slovarju tujk. Besedi Djilas je pripisal pomen »užaljen ponos«, vendar si kot mnogo drugih dovtipov v tem časopisu tudi tega lahko razlagamo na dva načina: Djilasov ranjen ponos ali pa da je Djilas sinonim za ranjen ponos komunistične partije. Nihče ne more dokazati, da je pravilna le ena od obeh možnosti in tako se je Kurent spretno zavaroval pred strogim očesom oblasti. Je pa toliko bolj nedvoumno, da ni podpiral meščanstva, saj je besedo

²³ Prevod iz koroškega narečja se glasi: »Tistim, ki žalujete za nemčurji, pa svetujem: kar gor (v Avstrijo, Nemčijo) pojdite!« Kurent, 1953.

²⁴ Milovan Djilas (1911–1995), eden najzvestejših Titovih pribočnikov, ki pa je leta 1953 v časniku Borba začel objavljati kritične članke, v katerih je zahteval več demokratičnosti tako v komunistični partiji kot v državi. Zaradi svoje kritike komunističnega sistema in birokracije je bil večkrat obsojen in zaprt ter razrešen vseh funkcij.

Habsburg razložil z »umrle želje umrlega razreda«.²⁵ Trdil je, da globoko spoštuje vse besede na ko- (komunizem, kominterna, kooperacija itd., skratka vse, kar je vodilni strukturi všečno), kar naj bi tudi dokazal v svojem slovarju tujk, kjer pa je z dvojnimi pomeni in ironijo storil ravno nasprotno. Tako je spet dosegel dvoje: na prvi pogled je popolnoma podpiral oblast in njene gospodarsko-politične manevre, v resnici pa je z dvojnimi pomeni in alegorijami dal vedeti, da se strinja s prenekaterim državljanom, ki se mu poteze oblasti ne zdijo vedno najbolj smiselne ali upravičene. V tem obdobju je v Kurentu zaslediti tudi kar nekaj zbadljivk na račun klera.

V povojnem času se je Kurent spet lotil zunanje politike. Po odtajanju odnosov s Sovjetsko zvezo je označil ob obisku ruskega predstavnika v svojem mestu Rusijo kot našega starejšega brata, Stalina pa kot starorusko božanstvo. Vedno bolj zaskrbljen je bil zaradi razmer v Franciji, Maroku in Iraku, spremljal je dogajanje okrog Sueškega prekopa, še najbolj pa ga je skrbela atomska bomba in dejstvo, da bi jo rada imela že vsaka država. S prejšnjo vojno še v spominu se je Kurent bal, da se ne bi hladna vojna med ZDA in Sovjetsko zvezo kaj kmalu spremenila v odkrito pobijanje z atomskimi bombami. Eisenhowerja, Hruščova in druge državnike, ki se ukvarjajo z atomsko oborožitvijo, je opominjal, naj se pri tem vsaj ne pretvarjajo, da se trudijo za mir.

V prvi povojni številki leta 1953 je Kurent najprej povedal, da je preživel vojno in da se celo veselo redi, kar je glede na krizo povojnih let malo verjetno. Omenil je še gradnjo cest in vodovoda ter načrtovalcem vseobsegajočega razvoja svetoval, da če se že držijo planov in na veliko gradijo, naj najprej postavijo to, kar si vsi v mestu želijo – javno stranišče: »Moj svet še glasi se: po planu gradite, kar srčno želi vse: klozet še začnite.«²⁶ Razočaran je bil nad dejstvom, da mesto še vedno ni imelo že tolikokrat obljubljenega športnega stadiona, všeč pa mu je bilo asfaltiranje cest. Kurent se je sprehodil po okoliških tovarnah in ugotavljal, da gradijo veliko novih in dozidavajo prejšnje, a kljub temu ni prezrl dejstva, da v tovarnah ni bilo elektrike in vode ter se spraševal, kako naj delavci v takih pogojih sploh delajo.

²⁵ Kurent, leto XXI., 1954.

²⁶ Kurent, leto XX., 1953.

Jezila ga je tudi stanovanjska kriza, saj je bilo stanovanj v mestu premalo, zato so se ljudje v stiski odločali za gradnjo hiš, kar pa so večinoma počeli kar brez dovoljenj, zato so prihajali navzkriž z oblastjo, ali pa so se na občini drenjali pri uradnikih, ki so stanovanja delili. Kurent je zato svetoval vsem Mickam in Janezom, naj raje počakajo z ženitvijo, saj ne bodo imeli kje stanovati. Zanimivo je, da tudi potem, ko so se v Slovenj Gradcu odločili zgraditi nekaj stanovanjskih blokov, Kurentu to ni bilo pogodu in v tem ni videl rešitve stanovanjskega problema, temveč je menil, da bodo »nebotičniki« (šlo je le za štirinadstropne hiše) skazili videz mesta.

V svojem slovarju tujk je Kurent poskušal pojasniti nove besede, ki so prišle v rabo z vse večjo širitvijo birokracije. Precej pogumno jim je prilepil negativne oznake ali jih označil za nepotrebne (akumulacija je po njegovem sod brez dna, reorganizacija pa mnogo zmešnjave brez vzroka) in to v času, ko se je od državljanov pričakovalo, da bodo enotno podprli napore za napredek in skupno dobro, da bodo torej navdušeni nad slehernim ukrepom, ki jim ga je predpisala oblast, saj je gotovo v dobro vseh.

Časopis se je odzval tudi na ustanavljanje komun. Najprej je nakazal, da ljudje ne razumejo, čemu komune in jim pojasnil v nerazumljivem birokratskem jeziku, iz katerega pa vendarle lahko razberemo, da meni, da bo korupcija ostala še naprej, pa čeprav pod drugim imenom. Da je ljudem malo mar, kako se reorganizira lokalna samouprava, ter da si želijo le boljšega življenja, je dal Kurent jasno vedeti z besedami: »Mama pravi, da kadar bo kofe poceni, bo tudi komuna dobra.«²⁷ Leto in pol zatem, ko so komune tudi praktično uvedli, je bila v Kurentu objavljena osmrtnica slovenjgraškega okraja, v kateri se je zahvaljeval zagovornikom združitve in njegovim likvidatorjem, da so porabili ves okrajni denar, nekaj deset milijonov dinarjev. Kurent je komunam ves čas nasprotoval in jih z ironijo in cinizmom označeval kot nepotrebne in neučinkovite, tožilo pa se mu je po starih časih, ko so okraji imeli poslance, ki so se zavzemali za svoje kraje. Nikakor ni mogel sprejeti dejstva, da so Slovenj Gradcu pravzaprav vladali ljudje iz Maribora, ki so se na te kraje prav malo spoznali: »Nekoč smo imeli poslance, živahne kot v vetru je cvet, že dolgo so šli na vakance, se zdi, da bo več kot en' let'. Smo bili pred kratkim okrajni, pa dal mu predlani slovo, počiva arhiv mu v kasarni, ga miška požira zvesto. Zdaj žlahtni cvet

²⁷ Kurent, leto XXI., 1954.

mesta ob Dravi tu pamet nam grobo soli, Komuna v vsej veliki slavi za Blažev se žegen bori.«²⁸

Odzival se je tudi na druge spremembe, npr. na novo tarifno politiko. Pripomnil je, da zdaj vsak rine tja, kjer so višje plače, zato v Slovenj Gradec ne morejo dobiti dobrega gospodarstvenika, da pa se bo to kmalu uredilo z uvedbo nove tarifne politike, ki bo prinesla minimalne in bruto dohodke. Večkrat se norčuje iz birokracije, njene okorelosti in neprilagodljivosti. Veliko prispevkov iz drugega obdobja je namenjenih tovarnam in podrobnim opisom dogajanja v njih. Do leta 1960 se je vsaka letna kronika zaključila z verzom: »Vesel v Novo leto naj gre vsak državljan, ki letos izpolnil je svoj plan.«

Na lokalni ravni je Kurent v drugem obdobju prav tako kot v prvem obdobju veliko pozornosti namenjal salonskemu orkestru in njegovim članom, o katerih redno piše. Poleg tega je budno spremljal vse, kar v mestu ni bilo tako, kot bi moralo biti. Vseskozi se je pritoževal nad slabim delovanjem električnega omrežja in vodovoda, nad pomanjkanjem stanovanj zaradi velikega preseljevanja ljudi z vasi v mesto in nad slabim odkupom zadrug: »...saj ta neki se kar z moštom umivajo, s krompirom pa gnoj delajo, po zaslugi dorega odkupa zadrug, ki so skrbele, da ja čimveč pridelkov ostane doma...«²⁹

Kurent je precej prostora posvečal tudi razvoju in novostim, ki so prihajale v življenje ljudi in posledično spreminjale njihov življenjski slog. Tako je preizkusil prvo vespo, spremljal rast števila avtomobilov in nergal nad slabimi cestami, ki razvoju avtomobilizma v Mislinjski dolini niso sledile dovolj hitro. Pozdravil je uvedbo avtobusnega prevoza, ugotavljal, da ljudje raje zahajajo v kino kot pred vojno in napovedal ponovni prihod jazza. Prešteval je vedno nove trgovine in se čudil njihovi ponudbi, veliko pa je pisal tudi o širjenju slovenjgraške bolnišnice in raznih tovarn. Sploh je veliko pozornosti v drugem obdobju izhajanja usmeril v tovarne in njihov delovni vsakdan. Ob ustanovitvi Ljudske univerze se je nanjo tudi nemudoma vpisal in pozval meščane, naj tudi sami sledijo njegovemu zgledu in izboljšajo svoje znanje.

²⁸ Kurent, leto XXI., 1954.

²⁹ V prevodu iz koroškega narečja se to glasi: »...saj se nekateri že z moštom umivajo, krompir pa gnije, zaradi dobrega odkupa zadrug, ki so skrbele, da bi čimveč pridelkov ostalo doma...« Kurent, št. 24 in 25, 10. februar 1959.

3.4.1.3.4.1 SKLEPNA DISKUSIJA

Kurentovo drugo obdobje je prineslo v pisanju tega humorističnega časopisa pričakovane spremembe. Že na začetku je pokazal, da je njegova usmeritev poravnana z državno, saj druge možnosti v tem času niti ni imel. Ker je bila politična satira nedopustna, se je preusmeril na gospodarstvo in toliko bolj zavzeto iskal napake in spodrseljaje krasnega novega režima. Do organizacijskih in gospodarskih, mnogokrat prisiljenih sprememb, je ohranjal zelo trezen odnos in kaj kmalu ugotovil, da ni vse dobro, kar je država vsiljevala ljudstvu pod skupnim imenovalcem socializem. Tako je Kurent kmalu napadel razraščajoč se socialistični birokratski aparat, mnoge spremembe in ukrepi, kot npr. komune in kooperacija, akumulacija in reorganizacija so se mu zdele za lase privlečene in nepotrebne, saj kljub temu, da odkrito ni kritiziral družbenega sistema, je kritiziral posledice, ki jih je ta sistem v nekaterih primerih imel za svoje državljane. Na številne spremembe je reagiral ažurno in se odzival, kakor hitro je bilo to mogoče. Dobrobit ljudstva mu je bila še vedno na prvem mestu in vneto je opozarjal na stanovanjske težave, razmere v tovarnah, spremljal pa je tudi spremembe v življenjskem slogu ljudi in se napredku prilagajal. Novosti s področja tehnike, kulture in umetnosti je navdušeno pozdravljal. Še vedno je bilo precej prostora namenjenega lokalnemu utripu, bolj kot na posameznika pa se je v drugem obdobju Kurent osredotočil na delovanje raznih društev, skupin, organizacij, krožkov. Premik od posameznika k skupnosti je dobro viden. V tem času so iz časopisa tudi izginili oglasi zasebnikov, trgovcev, gostilničarjev in drugih, ki so v njem oglaševali pred vojno, zamenjali pa so jih oglasi družbenih podjetij, tako da je tudi v tem primeru opazen premik od meščanske družbe v socialistično in od kapitalizma h komunizmu. V zunanji politiki pa je vendarle ohranil svojo usmeritev iz prejšnjega obdobja: zaskrbljeno se je oziral na kopičenje orožja in svaril, da se bo hladna vojna morda končala zelo vroče.

3.5.3.5 TRETJE OBDOBJE: 1973 – 2003

3.5.1.3.5.1 1973-1991

3.5.1.1.3.5.1.1 POLITIČNA UREDITEV

Že od druge polovice šestdesetih se je v Jugoslaviji stopnjevala politična in gospodarska kriza. Poudarjena so bila nesoglasja med federacijo in republikami, ki jih je bilo vse težje nadzorovati in usklajevati. Na plano so prihajali specifični republiški interesi pred interesi federacije. V tem času so republike začele skrbeti same zase ni tako so se pokazale velike ekonomske razlike med njimi, veliko pa je bilo tudi govora o pravicah do skupnega ali zveznega premoženja. Zaradi tega so se odnosi med republikami zaostrovali in krepi se je začel nacionalizem.

V sedemdesetih so se začele javne razprave o različnih možnostih nadaljnjega razvoja v Jugoslaviji. Nešović (1993: 206) o njih piše, da so potekale v časopisih in revijah, spet pa sta se oblikovala dva tabora, eden je zagovarjal svobodne tržne odnose, podobne tistim v kapitalističnih državah, drugi je bil za vrnitev k čvrstemu in vseobsegajočemu partijskemu nadzoru, kakršen je veljal med vojno in neposredno po njej. »Del zagovornikov nadaljnje demokratizacije družbe se je potegoval za uvedbo večstrankarskega sistema,« še zapiše Nešović (1993: 207) in dodaja, da se je posebej v Sloveniji »v razpravah o parlamentarni demokraciji, večstrankarskem sistemu, delničarstvu, gospodarski osamosvojitvi ter nevtralni šoli kazal partijski liberalizem,« značilen za pozna šestdeseta in zgodnja sedemdeseta.

Nesoglasja so vodila k mrzličnemu iskanju rešitev, začeli so spreminjati ustavo iz leta 1963. Z dopolnili so republike postale odgovorne za svoj razvoj. V vrhu ZKJ so se lotili političnih čistk, odstavljenim vodilnim komunistom pa so očitali liberalizem, tehnokratizem in nacionalizem. V Sloveniji je bil med 300 funkcionarji in gospodarstveniki zamenjan tudi predsednik republiške vlade Stane Kavčič, kot razlaga Nešović (1993: 208) z očitki spogledovanja s srednjeevropsko demokracijo, meščanskega načina življenja in neodločnosti pri obsojanju idej o samostojni Sloveniji.

Nova ustava iz leta 1974 je opredeljevala Jugoslavijo kot zvezno republiko enakopravnih narodov in narodnosti, federativno načelo pa je vsakemu narodu

priznavalo pravico do samoodločbe in odcepitve. Prizadevanja za njeno uresničevanje so sprožila nekatere spremembe, ki pa so trčile ob stara protislovja: nezadostno proizvodnjo, neurejen odnos med družbo in posameznikom, spore glede delitve. Na vseh ravneh so o vsem še vedno odločala vodstva ZK in izvršilna telesa.

S Titovo smrtjo leta 1980 označujemo začetek konca Jugoslavije. Politična prizadevanja so se po odločitvi »po Titu – Tito« vrtela predvsem okrog gospodarske katastrofe, v katero se je Jugoslavija vedno globje pogrezala. Spet se je prebudil nacionalizem, ki ga tokrat ni bilo več mogoče obrzdati. Kot piše Pirjevec (1995: 299) se je v Srbiji Milošević že prebijał proti političnemu vrhu. Država je spet spreminjala ustavo, ki je bila tokrat usmerjena nazaj k centralizaciji federacije. Vrstili so se protesti in t. i. mitingi resnice. Slovenija se je poskušala zavarovati s sprejetjem ustavnih amandmajev leta 1989, ki so poudarjali pravico do samoodločbe s pravico do odcepitve in ekonomsko neodvisnost. Ko je prišlo 1990 še do razkola v vrhu ZK Jugoslavije, je to pomenilo konec enotne, demokratičnemu centralizmu podrejene komunistične organizacije, s tem pa tudi konec Jugoslavije. Nanjo je kot na enotno in brezstrankarsko državo gledala le še armada, ki se je imela za neposrednega dediča Titovih zamisli o bratstvu in enotnosti in se je začela tudi odkrito vmešavati v državno politiko.

Leta 1990 smo imeli v Sloveniji prve večstrankarske volitve po drugi svetovni vojni. Decembra se je na referendumu 82 odstotkov volivcev izreklo za samostojno Slovenijo, razmere v Jugoslaviji pa so bile že na robu državnega udara (Nešović 1993: 249). Slovenska skupščina je 25. junija 1991 sprejela deklaracijo o neodvisnosti in Slovenija se je dan pozneje razglasila za samostojno državo. Sledilo je posredovanje Jugoslovanske armade in desetdnevna osamosvojitvena vojna. Ob sprejetju v OZN maja 1992 je Slovenija dobila polno mednarodno priznanje.

3.5.1.2.3.5.1.2 GOSPODARSTVO IN SOCIALNE RAZMERE

Tudi v gospodarstvu so se pojavile vse glasnejše zahteve po nadaljnji demokratizaciji, predvsem po večji vlogi strokovnjakov in vodilnih gospodarstvenikov ter po večji samostojnosti podjetij. Sprejet je bil zakon o združenem delu, ki je vse

relativno samostojne delovne enote organiziral kot temeljne organizacije združenega dela (TOZD), ki naj bi imele vso pravico razpolagati z dohodkom. Pirjevec (1995: 279) piše, da so mu zaradi njegove obsežnosti, imel je namreč kar 671 členov, rekli tudi »mala ustava«, vseboval pa je nešteto pravil in določb, predpisov in navodil, zaradi katerih so celo skovali novo, groteskno samoupravljalno terminologijo.

Jugoslovansko gospodarstvo je konec sedemdesetih že drvelo v prepad, ljudje so živeli prek svojih možnosti in porabljali več, kot so proizvajali. Inflacija je začela naraščati, in ker nihče ni imel poguma, da bi sprejel nepopularne ukrepe, je bila bitka za stabilizacijo gospodarstva že vnaprej izgubljena. Podražitev nafte je prizadela Jugoslavijo sredi njene tretje gospodarske reforme, pri kateri so v imenu dogovorne ekonomije zavračali tržne zakonitosti. Svetovna recesija zaradi naftne krize je povzročila vrtoglav vzpon cen ter brezposelnosti. Zunanji dolg je nekontrolirano naraščal, leta 1979 je inflacija znašala 18 odstotkov, leto kasneje že 30, vlada pa je v odgovor zamrznila cene in prepovedala uvoz (Pirjevec 1995: 286). V razmerah, ki so ušle nadzoru, se je razbohotil gospodarski kriminal, odtujevanje družbene lastnine je postalo množični pojav.

Grozeče gospodarske krize pa vsaj v začetku, konec sedemdesetih, v vsakdanjem življenju ni bilo čutiti. Sproščena je bila kreditna politika in ljudje so množično kupovali avtomobile, zidali hiše, potovali. Zadolževanje se jim je izplačalo, saj je bil dinar iz dneva v dan manj vreden. Leta 1981 je bilo že čutiti, da je nekaj narobe. Primanjkovalo je deviz in nafte, Nešović (1993: 237) pa omenja tudi, da so šolam podaljšali zimske počitnice, ker ni bilo zadosti kurilnega olja za ogrevanje. Propadanje gospodarstva so skušali zaustaviti s programom »dolgoročne stabilizacije« in hkrati s politiko zategovanja pasu pri državljanih. Kot še našteva Nešović, so javne prostore lahko ogrevali le do 19 stopinj Celzija, skrajšali so TV program zaradi varčevanja z elektriko, namesto kilogramskih pa so začeli peči 80 dekagramske štruce kruha. Leta 1982 je že primanjkovalo osnovnih življenjskih dobrin. Inflacija je leta 1986 dosegla 100 odstotno letno rast, leta 1988 je znašala 366 odstotkov. Življenjski standard se je v šestih letih prepolovil, kot ugotavlja Pirjevec (1995: 406), brez zaposlitve je bilo milijon ljudi, leta 1985 pa so v Jugoslaviji našteali 700 stavk.

Kot zadnji je poskušal gospodarsko katastrofo reševati Ante Marković s konvertibilnim dinarjem, ki ga je dobil tako, da je deset tisoč dinarjev spremenil v enega in mu določil vrednost sedmih zahodnonemških mark.

3.5.1.3.3.5.1.3 KULTURA

Kljub neuspehu partijskega liberalizma v začetku sedemdesetih, so postajali Slovenci zaradi večje gospodarske moči v skupni državi tudi bolj narodno samozavestni. To se je pokazalo v razmahu vseh področij kulture in znanosti. Kulturna pluralizacija je v drugi polovici sedemdesetih in v začetku osemdesetih prehitevala politično. Prihajale so nove generacije umetnikov. Leta 1977 se je slovensko vodstvo odločilo zgraditi Cankarjev dom, velik kulturni in kongresni center, ki je bil med drugim namenjen tudi avantgardni kulturi. Kulturna ustvarjalnost je že kazala izrazito kritične poglede na družbo in novo stališče do slovenskega narodnega vprašanja. V tem času so se kulturniki tesneje povezovali s kulturnimi delavci v zamejstvu, opaža Prunk (2002: 206). Po Titovi smrti se je v sloveniji nadaljeval proces liberalizacije. Slovenski pisatelji in pedagoški delavci so se leta 1985 prvi skupaj uprli poskusom kulturno-prosvetne unifikacije države, jugoslovanski pisatelji pa so se po desetletnem premoru znova zbrali na kongresu v Novem Sadu in zahtevali ukinitvev osovražene »verbalnega delikta«. Oblasti so kongres označile za zbor arogantnih pisunov, kljub temu pa je, kot meni Pirjevec (1995: 412) slovenski partijski vrh bolj ali manj odkrito soglašal z zahtevami pisateljev.

Civilna družba se je v sloveniji opogumila in in se organizirala v krožkih, ki so imeli vedno bolj izzivalna sporočila. Skupina Neue Slowenische Kunst oz. Laibach je z rušenjem vseh pravil realsocialističnega bontona razburkala slovensko in jugoslovansko kulturno srenjo. Mladi so nadaljevali z napadanjem kulta Tita in štafete mladosti, ki so jo konec osemdesetih še vedno prirejali v njegovo čast (Nešović 1993: 239). Slovenija se je razvijala v nekakšen otok svobode znotraj komunističnega sveta.

3.5.1.4.3.5.1.4 MEDIJSKE RAZMERE

Najpomembnejši premik tega obdobja se je zgodil po Titovi smrti, ko je skupina vidnih slovenskih intelektualcev vložila prošnjo za izdajanje mesečnika z naslovom Nova revija ter tako poskušala premostiti kulturni zastoj preteklih let. Kot ugotavlja Prunk, je bil to prvi poskus alternativnega tiska, ki je že na začetku naletel na močan odpor, a se je po dveh letih vendarle udejanil pod okriljem takratne SZDL. Nova revija je izkoristila vzdušje tolerantnosti in razgibala intelektualno in politično življenje v Sloveniji ter zbrala širok krog liberalno, pa tudi krščansko in socialnodemokratsko usmerjenih sodelavcev. Sledili so ji drugi, v glavnem mladinski listi, ki so bili še bolj agresivni: Tribuna, Katedra, Mladina (Prunk 2002: 209).

Kot piše Pirjevec, je Nova revija postala najbolj znana po svoji 57. številki, v kateri so 1987. sodelavci objavili »prispevke za slovenski nacionalni program«, obsežno zbirko esejev, v kateri so predstavili svoj pogled na jugoslovansko stvarnost in se zavzeli za demokratično, pluralistično družbo, v kateri ne bo nihče nasprotoval suverenosti ljudstva (Pirjevec 1995: 382). Menili so, da bi morala Slovenija izkoristiti svojo pravico do samoodločbe z odcepitvijo, če v okviru Jugoslavije take družbe ne bi bilo mogoče doseči. Politični vrh je ta stališča takoj obsodil kot nedemokratična, nesamoupravna in protijugoslovanska ter prisilil urednika Nika Grafenauerja in Dimitrija Rupla k odstopu. Čeprav so proti sodelavcem Nove revije zahtevali kazenski pregon zaradi sovražne propagande, se je slovenski javni tožilec temu uprl.

Zbrani okrog Mladine so se v letu 1986 odločili, da bodo z vsako novo številko povzročili škandal v vsej državi. Objavili so del poročila o kršenju človekovih pravic v Jugoslaviji, ki je vsebovalo tudi del o umorih jugoslovanske tajne policije na tujem. Odkrito so napadli takratnega predsednika predsestva SFRJ Branka Mikulića in se le zaradi popustljivosti slovenskega tožilstva izognili sodnemu pregonu. Mladina je ves čas vztrajala pri antimilitaristični propagandi, ki je bila vedno bolj drzna, prodali pa so kar sto tisoč izvodov tedensko. Potem, ko je Janez Janša za Mladino napisal članek o prisotnosti »poljskega sindroma« v Jugoslaviji in namigoval na možnost državnega udara, so ljubljanske oblasti zagrozile z zaplenbo revije. Članek so umaknili, a njegovo osrednje sporočilo objavili v naslednji številki, kar je, kot sklepa Pirjevec (1995: 386) razjarjeni vojaški vrh pripravilo do akcije. Janša se je skupaj z

novinarjema Tasićem in Zavrlom ter podčastnikom Borštnerjem znašel na zatožni klopi znamenitega »procesa proti četverici«. Slovenska javnost se je organizirala v Odbor za zaščito človekovih pravic in v podporo četverici se je na največji manifestaciji po letu 1945 zbralo 30 tisoč ljudi.

Koširjeva ugotavlja, da so več kot štiri desetletja imeli v našem prostoru pravico do definiranja realnosti in do podeljevanja pomena dogodkom, ki so to realnost skonstruirali, edino posamezniki iz vladajoče komunistične partije. Nato pa so se člani Društva novinarjev Slovenije zavzeli za svobodo javne besede in za negativno svobodo od partije, oblasti, policije. V takratnem novinarskem kodeksu so si prizadevali izbrisati definicijo novinarja kot družbenopolitičnega delavca in zahtevo po marksistično-leninistični resnici (Košir 1998: 205).

3.5.2.3.5.2 KURENT V LETIH 1973 – 1991

Po drugi, tokrat trinajstletni prekinitvi, se je začelo tretje obdobje Kurentovega neprekinjenega izhajanja, ki traja vse do danes. Časopis se je vrnil kot Strokovni list za pustne norce, ki pa se je leta 1979 preimenoval v Satirični list za pustne norce, nato pa od leta 1984 naprej dobi vsako leto drugačen podnaslov, ki s par besedami pove, kaj se je v preteklem letu pomembnega zgodilo (npr. 1990 ob prvih večstranskih volitvah v Sloveniji: List za stran(kar)ske občane). V začetku je imel osem strani, leta 1991 pa že 22. Vse več prostora zasedajo karikature, ki so bile ponekod še bolj udarne od satire v besedni obliki. Karikatura je tudi postala stalnica prve in zadnje strani, uvodnik se je preselil na notranje strani in ni več pisan v narečju.

Kurent je od ponovnega izida 1973 pa do osamosvojitve Slovenije največ puščic kritike usmeril v jugoslovansko gospodarstvo in njegove zablode, kar je glede na kaotične razmere in vedno večjo bedo ljudi povsem razumljivo. Veliko se je ukvarjal še z ekologijo in je bil glede te tematike daleč pred časom, saj je opozarjal na nevarnosti brezobzirnega ravnanja z okoljem, ki se jih je družba zavedla šele desetletja pozneje.

Ob svoji petdesetletnici je Kurent namesto uvodnika objavil odlomek iz 35 let starega turističnega vodnika, ki govori o Slovenj Gradcu, in tožilo se mu je po starih časih: po miru brez avtomobilskega hrupa, po čistem in urejenem okolju, ugotavljal je, da kino komaj še živi zaradi množičnosti televizije in da mladina če že ne sedi pred televizorji, raje kot v kino zahaja v disko klube. Mestno godbo je nadomestil radio, na smučiščih na Kopah pa so postavili vlečnice.

Vendar vse le ni bilo tako idilično, saj je Kurent povedal tudi, da veljajo omejitve porabe električnega toka, iz karikature pa lahko razberemo, da vlada tudi pomanjkanje mesa, saj sta narisani dve ženski, ki se sprašujeta, zakaj v izložbi mesnice visi papirnat pujs, nazadnje pa ugotovita, da bo to verjetno zato, da bi ljudje vsaj vedeli, kako je meso videti, če ga že kupiti in jesti ne morejo. Kritiziral je tudi birokracijo, ki jo je označil kot »prekomerno sestankarstvo«, in se iz pojava birokratizacije norčeval v vsaki številki, v besedi in sliki. Časopis je sledil vsem ukrepom zvezne vlade, ki mu večinoma niso bili po volji. Ironično je zapisal, da je stanje, ko v samoupravljanju odloča eden v imenu vseh, pravzaprav monarhija. Razbremenjevanje gospodarstva, ki naj bi prineslo tudi boljše čase za državljane, je že vnaprej obsodil na propad, češ da je le teorija, prav tako je menil, da sta združevanje v interesne skupnosti in družbeni dogovor le nepotrebno besedičenje s političnega vrha. Medtem, ko si je v številki iz leta 1975 Kurent srčno želel, da bi hitro ukrotili »pošastno in grozečo« inflacijo in se je še vedno tolažil z besedami »letos smo krepko premaknili težke vozove razvoja«³⁰, v prihodnjih letih optimizem izgine, zamenja ga vse ostrejša kritika slabih gospodarskih razmer in vse glasnejše pritoževanje nad razmerami, v katere so gospodarske krize pahnile ljudi. V rubriki Kurentova enciklopedija je pod geslo »nategovanje« zapisal: »Nategovanje časa so si v lanskem letu dovolile nekatere trgovke oz. trgovska podjetja, ki prodajajo avtomobile. Kupce avtomobilov jim je uspelo nategniti za leto dni čakanja. Poleg tega pa so jih nategnili še za stare tri milijone dinarjev.«³¹ Tipičnih pojavov poznega socializma, kot je bilo enoletno čakanje na že plačane avtomobile, v Kurentu ne manjka. Iz birokratskega jezika se je norčeval tako, da je vsemogoče kratice, ki so bile takrat v uporabi, pojasnjeval na svoj način, tako da je izpostavljajal, kako nepotrebne in odvečne so v resnici.

³⁰ Kurent, št. 31, 11. februar 1975.

³¹ Kurent, št. 35, 25. februar 1979.

Ko je poskušal pokazati, da so domače reči kljub vsemu boljše od tujih, se je spet zatekel k obliki basni, v kateri se pogovarjata sraka in polž. Sraka se hvali, kaj vse ima v svojem gnezdu, polž pa ji očita, da je takšna kot nekateri Slovenjgradčani, ki hvalijo tuja smučišča, vendar je na domačih sneg ravno tako bel, gospodinje se po nakupih odpravljajo raje v bližnjo Avstrijo, čeprav je domače blago prav tako dobro, najstnice si kupujejo italijanske kavbojke, novinarji imajo raje tuje vesti, čeprav so domače bolj pomembne in aktualne, slovenjgraški delegati ljubijo tuje besede, slovenjgraški snobi pa hvalijo tuje jedi in pijače, čeprav so domače boljše. Sraka nato očita polžu, da je »zarukan« in omejen v svoji mali hiški ter da zavira razvoj. Iz tega je razbrati, da so avtorji sicer še vedno postavljali idealistično socialistično samozadostnost na prvo mesto, vendar tudi ne kaže biti preveč omejen in zaprt v svojem malem svetu, tako kot je polž zaprt v svoji hišici. A tudi nositi na kup tuje reči, kot je to počela sraka, po Kurentovem ni bilo prav. Na koncu je o tem, kaj je bolj prav, v basni odločala Morala, ki pa je po temeljitem premisleku odločitev preložila. Tudi v tem se kaže Kurentova previdnost – ni si želel zapreti vrat in vseh svojih upov položiti v eno možnost.

V začetku osemdesetih, ko je izbruhnila do takrat največja gospodarska kriza, se je tudi Kurent spraševal, kje so tisti časi, ko so bile trgovine še polne: »Kje so tiste štacune, ko so včasih bile? Prazni tam stojijo zdaj lokali, ker vsega zmanjkalo jim je.«³² Bralcem je svetoval, naj poskusijo dobiti meso pri kmetih, saj ga v mesnicah ni, jezil pa se je na tiste, ki so si v pričakovanju pomanjkanja v trgovinah doma napravili zaloge: »Nenasiten je tisti človek, ki nima nikoli dovolj. Veliko nenasitnih je bilo zadnje čase pri nakupu živeža in pralnega praška. Nekateri so si ustvarili zaloge pralnega praška od 50 do 100 kg in hrane za nekaj zim. Vsem, ki niste bili med njimi in ste sedaj brez pralnega praška, Kurent priporoča, da si do tega časa, da se trgovine zopet napolnijo z njim, pripravite lug za pranje iz pepelovih drv.«³³ Opozarjal je na prihajajočo zimo in na to, da naj ljudje poskrbijo, da bodo imeli dovolj odej, ki jim bodo nadomestile premog, kurilno olje ali električno energijo.

³² Kurent, št. 36, 17. februar 1980.

³³ Kurent, št. 36, 17. februar 1980.

Stabilizacijsko pomanjkanje osnovnih živil, praška, bencina in kurilnega olja se je nadaljevalo daleč v osemdeseta, Kurent pa je vseskozi za pomanjkanje obtoževal tiste, ki so si naredili zaloge. Žalostno je pripomnil: »Ko mi kdo govori o svetli prihodnosti, se mi stemni pred očmi.«³⁴ Ko pomanjkanje in gospodarska kriza tudi po več letih nista popustila, je Kurent opustil vsako upanje na boljše čase in le še cinično komentiral dogajanje in posledice za vedno bolj obubožano ljudstvo. Kolektivna odgovornost se mu je zdela slab izgovor za nastale težave: »Slabost kolektivne odgovornosti je v tem, da na krivca ne moreš pokazati s prstom. Prednost kolektivne odgovornosti je v tem, da krivec lahko pokaže s prstom na druge.«³⁵ Sredi osemdesetih si je upal že naravnost povedati, kaj si misli o državnih ukrepih in prelaganju odgovornosti za nastalo situacijo: »Tisočkrat so govorili in lagali nam v obraz, »Cene bomo zamrznili«, s tem potolažili nas. Toda kaj se je zgodilo, cene še naprej drve, pa dobimo obvestilo, da nihče za to ne ve. Da bi nam tolažbo dali, so uvedli depozit, so za dinarje se zbali, naj se gre vse skup solit!«³⁶

Ko je skupna država že razpadala, Kurent kljub spremembi ustave, ki naj bi Jugoslavijo spet bolj centralizirala, v tem ni videl rešitve, pač pa le napoved še temnejših časov: »Kdo se veseli ustave nove – tuje? Rusle, gusle, kdo nori, enotnost nam potuje na mitinge in kurentuje tja v mračne dni.«³⁷ Namignil je, da nova ustava ni naša, pač pa tuja in da Srbski nacionalizem ter mitingaštvo pomenita konec enotnosti in temno prihodnost. V uvodniku izdaje iz leta 1989 se je Kurent spraševal: »Ampak, kaj mislite, ali bo od naše dobe sploh kaj vredno zapisati v zgodovino, razen treh besed – kriza, kriza, kriza?!«³⁸ Ko je skupni državi bila zadnja ura, je Kurent zbral vse njene največje napake v karikaturi. Jasno je bilo, da politikom nihče več ne verjame.

Prvič se je odpovedal lojalnosti socialistični ideji in komunizmu in se odkrito postavil na nasprotno stran, ko je zapisal: »Bila sva nezrela oba, ko sva v partijo šla...«³⁹ ter korak obžaloval in komentiral množično izstopanje ljudi iz Zveze komunistov: »Delavec naš šport obraja, atletika mu sploh leži, met kladiva že obvlada, zdaj srp

³⁴ Kurent, št. 40, 4. marec 1984.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Kurent, št. 42, 9. februar 1986.

³⁷ Kurent, št. 45, 5. februar 1989.

³⁸ Kurent, št. 45, 5. februar 1989.

³⁹ Kurent, št. 45, 5. februar 1989.

veselo mu sledi.«⁴⁰ V letih razpada Jugoslavije se je v Kurentu pojavljala rubrika Yugo show, v kateri je opozarjal na kaos, ki je vladal v razpadajoči državi.

Slika 3.2.: Politična šola, karikatura iz časopisa Kurent leta 1989, ki nakazuje razočaranje nad kaotičnimi razmerami v jugoslovanski politiki in gospodarstvu (vir: Kurent, št. 45, 5. februar 1989).

Zglašal se je nad izrojenim bratstvom in enotnostjo, nad lažnimi politiki in nad tistimi, ki so si v teh težkih časih na račun ljudstva prisvojili bogastvo, ki ni bilo njihovo. Stalne teme so inflacija, pomanjkanje, kriza. Ko se je na prvih večstrankarskih volitvah v Sloveniji pojavila množica novih strank, je Kurent ubral staro pot: ni se odločil za nobeno, pač pa je napovedal, da bo ustanovil svojo. S

⁴⁰ Prav tam.

karikaturu duha (na videz kar preveč stereotipno srbskega), ki je ušel iz steklenice in straši nad Jugoslavijo, je orisal trenutno stanje v državi. Ni pozabil omeniti niti nenadnega »menjavanja barv« v Sloveniji in je povedal, da sam barve ni nikoli menjal, kot to počnejo tisti, ki bi se tako radi le zrinili na vrh. Konec nekega obdobja je slutiti iz celotne vsebine časopisa, vendar pa ni jasno, kakšen ta konec bo, avtorji zatrjujejo le, da je v tej državi brez dvoma vse gnilo in da je treba gnilobo počistiti, ne glede na posledice. Na pragu osamosvojitvene vojne je Kurent spet postregel z enakim opozorilom, kot pred drugo svetovno vojno: z drugega planeta nas opazujejo in se našemu norenju čudijo vesoljska bitja.

Lokalnega dogajanja je v tem času vedno manj, Kurent le še tu in tam omenja posamezne ljudi, nazadnje pa sploh ne več. Vse, na kar se je osredotočil v tem obdobju, so krize, pomanjkanja, nezadovoljstvo v družbi nasploh, ni več tako ozko lokalno usmerjen kot v prejšnjih obdobjih. Izginili so tudi številni prispevki o tovarnah in kolektivih, vse bolj je poudarjen posameznik kot osamljen državljani in njegove težave ter dileme, s katerimi se v viharjih časih okrog osamosvojitve sooča.

3.5.3.3.5.3 SKLEPNA DISKUSIJA

Po drugi prekinitvi se je Kurent ponovno pojavil obogaten s karikaturami, ki je postala pomemben del časopisa in s katero je ta večkrat povedal tudi tisto, česar z besedami še ni mogel. Značilnost obdobja sedemdesetih pa do osamosvojitve je Kurentov naraščajoč pogum, saj se je proti koncu komunistične vladavine spet lotil politične satire in s tem kritike, a kljub temu v tem obdobju še vedno prevladujejo pikre na račun gospodarskih razmer in naraščajočega pomanjkanja ter zmede v državi, v kateri na koncu ni več mogoče ugotoviti »kdo pije in kdo plača«. Kurentova kritika je postajala vse ostrejša in vse manj prikrita ter zavita v tančico humorja, postajal je vse bolj direkten in neusmiljen, kakor so se slabšale razmere v državi. Tudi tokrat se je odzival v danem časovnem intervalu in dogodke, na katere je reagiral, prebiral po načelu: bolj kot udarijo malega človeka, bolj jih je nujno izpostaviti. Tako se nikakor ni hotel sprijazniti z raznimi stabilizacijskimi ukrepi, ki so imeli za posledico le pomanjkanje in bedo. Nekaj časa se je v njegovem pisanju kljub zaskrbljenosti še opazil optimizem in vera v socialistične ideale, ki pa je čez čas izginila, tako kot je

umirala skupna država. Satiro je gradil s pomočjo ironije, ki pa jo je vse bolj izpodrinjala odkrita kritika. Na koncu tega obdobja je Kurent naravnost svaril pred srbskim nacionalizmom ter prvič v svoji zgodovini odkrito obtožil vlado, da je državljanom lagala in jih zavajala z obljubami, ki jih ni uresničila. Kaj takega si še v začetku tega tretjega obdobja niti predstavljati n bi mogli. Značilen je tudi odmik od kolektivne zavesti, ki jo je spet vse bolj zamenjevala zavest o človeku, ki je pomemben in se uresničuje tudi kot posameznik, ne le kot del družbe. Proti koncu osemdesetih se je tudi pokazala narodna zavest, saj je vse bolj omenjal razlike med Slovenci in ostalimi Jugoslovani in z njimi utemeljeval razpad Jugoslavije, pri tem pa spet svaril pred možnostjo vojnega spopada, ki ga je slutil.

3.5.4.3.5.4 1991 – 2003

3.5.4.1.3.5.4.1 POLITIČNA UREDITEV

Tudi v samostojni Sloveniji kljub začetnemu navdušenju nad osamosvojitvijo ni šlo vse gladko. Vsa vprašanja prve slovenske vlade, ki so bila zaradi osamosvojitve potisnjena na stran, so se spet pojavila na površju. Med vladajočo koalicijo in opozicijo so se pokazala ostra nasprotja glede plačne politike, vlada je namreč plače tiščala navzdol, opozicijske stranke s sindikati pa so se zavzemale za zvišanje plač. Nesporazumi so se pokazali tudi glede zakona o lastninjenju, glede denacionalizacije, položaja Cerkve v slovenski družbi, usmeritve šol idr., ugotavlja Prunk (2002: 214) Ti so pripeljali do razcepa v Demosu, najstarejši stranki, ki se je v prihodnjih letih razdelila na več novih strank. Pomemben datum za novo državo je bil 25. oktober 1991, ko je Slovenijo zapustil zanj vojak Jugoslovanske ljudske armade.

Ideološki naboj je v slovesnem političnem in kulturnem življenju še nekaj časa ostajal ter občasno pripeljal do sporov, ki so precej spominjali za slovensko politično življenje v kraljevini SHS. V javnosti so se začele ostre polemike med »katoličani« in »liberalci«, med drugim tudi o členih ustave, ki naj bi dopustili svobodno odločanje staršev o rojevanju otrok in ločitvi cerkve od države. Prvo demokratično ustavo je Slovenija končno le dobila konec decembra 1991, ta pa jo je opredeljevala kot

»demokratsko republiko ter pravno in socialno državo, v kateri ima oblast ljudstvo. V njej so zagotovljene temeljne pravice in svoboščine v skladu z evropskim izročilom, zjamčena zasebna lastnina in svobodna gospodarska pobuda ter vzpostavljena ločitev zakonodajne, izvršne in sodne oblasti. S takšno ustavo je bil tudi na pravni ravni dosežen prelom s prejšnjo boljševiško ureditvijo« (Prunk 2002: 215).

Leta 1994 so bile ustanovljene nove občine, ki so zamenjale socialistične komune, njihovo število pa se je več kot podvojilo. Konec leta so potekale prve občinske volitve. Na političnem prizorišču se je po osamosvojitvi trdno zasidrala Liberalna demokracija Slovenije, ki je imela vodilno vlogo več kot desetletje, njen predsednik Janez Drnovšek pa je bil večino tega časa predsednik vlade, nato pa je na mestu predsednika republike nasledil Milana Kučana, ki je predsedoval samostojni Sloveniji dva mandata zapored. Kot meni Prunk (2002: 229), je kljub notranjim strankarskim nesoglasjem Slovenija dosegla dovolj politične stabilnosti, da se je lahko vključevala v mednarodne organizacije. Glavna zunanjepolitična strategija je postalo vključevanje v zahodnoevropske povezave, ki je bilo 1. maja 2004 okronano z vstopom slovenije med države članice Evropske unije, še prej pa smo vstopili tudi v zvezo NATO.

3.5.4.2.3.5.4.2 GOSPODARSTVO IN SOCIALNE RAZMERE

Slovenija se je morala po osamosvojitvi v gospodarstvu čimprej prilagoditi novemu tržnemu sistemu. Izguba jugoslovanskih trgov in posledice slabega gospodarjenja v bivši državi so državo kmalu potisnile v težavne gospodarske razmere. Sprejet je bil zakon o privatizaciji in državljani so dobili lastninske certifikate, ki so jih lahko zamenjali za delnice v lastninjenih podjetjih ali jih vložili v certifikatske družbe. Marsikateri Slovenec se je pri tem opekel, izbruhnili pa je nekaj odmevnih afer povezanih z družbami za upravljanje s certifikati, ki so opeharile svoje kliente. Vlada se je leta 1993 odločila za pospešeno gradnjo avtocest, za modernizacijo slovenske vojske in tudi za zvišanje poslanskih plač, kar je pozneje sprožilo plaz zahtev zdravnikov, sodnikov in univerzitetnih profesorjev po prilagajanju njihovih plač poslanskim, zapiše Prunk (2002: 215). Z denacionalizacijo in privatizacijo je Slovenija po pol stoletja socialističnega gospodarstva in samoupravljanja stopila v kapitalizem.

Velike strukturne spremembe v slovenskem gospodarstvu so povzročile tudi veliko nezaposlenost, ki je bila leta 1995 že tri leta zapovrstjo nad 12 odstotkov in nič ni kazalo na njeno zmanjševanje. Gospodarski in socialni problemi so bili zopet v ospredju, delavske plače so bile nizke, pokojninski sistem je hudo obremenjeval proračun. Gospodarstvo se je moralo spopasti z nadaljnjim prestrukturiranjem in modernizacijo industrije, s pospeševanjem znanosti in vključevanjem njenih izsledkov v proizvodnjo. Večina stare strojne industrije je propadla, delovanje Slovenskih železarn se je ohranilo le v zelo skrčeni obliki in tudi to je prispevalo k nenadnemu poslabšanju socialnega položaja mnogih družin, saj so železarne pred tem zaposlovale veliko število delavcev. Razvoj je potekal bolj spodbudno v novih inovativnih podjetjih (Prunk 2002: 218).

Prunk (2002: 221) opozori tudi na posebej pereč problem nerazvitosti slovenskega kmetijstva, saj »so bile slovenske kmetije mnogo premajhne za tržno proizvodnjo, slabo tehnološko opremljene, državne subvencije pa so bile mnogo nižje kot tiste v Evropski uniji«. Šele v drugi polovici devetdesetih, ko je Slovenija našla povezave na zahodno- in srednjeevropskih trgih, se je tudi slika v gospodarstvu začela popravljati. Spet sta začela rasti proizvodnja in dohodki, inflacija in nezaposlenost pa sta nekoliko upadli. V novem tisočletju se je Slovenija tudi na področju gospodarstva pripravljala na vstop v Evropsko unijo.

3.5.4.3.3.5.4.3 KULTURA

Na samostojni poti je Slovenija v prvem desetletju na kulturnem področju doživela velik napredek, prav tako se je veliko premaknilo na področju znanosti. Mnoge nove pridobitve so ugledale luč sveta, Prunk med drugim našteje Slovar slovenskega knjižnega jezika, nov in obsežen Toporišičev Pravopis, Ilustrirano zgodovino Slovencev, ki je na modernejši način predstavila slovensko preteklost, Geografski atlas Slovenije, idr. Znanstveniki so se lotili številnih projektov proučevanja slovenske naravne in kulturne dediščine, na obeh slovenskih univerzah se je izjemno povečalo število študentov in kmalu je bila ustanovljena še tretja na Primorskem. Na področju

naravoslovnih znanosti se je začel razvoj na vrsti novih področij, ki jih prej ni bilo ali pa so bila šele v zametkih (Prunk 2002: 227).

3.5.4.4.3.5.4.4 MEDIJSKE RAZMERE

Po osamosvojitvi Slovenije se je sprostil in demokratiziral tudi medijski prostor. Nastale so številne nove revije in časopisi, katerih obstoj ali propad je bil odvisen od naklonjenosti kupcev. Velik razmah v tem obdobju doživi tudi rumeni tisk, specializirane revije, ki pišejo o zdravju, starševstvu, življenjskem slogu, dobili smo posebne revije za ženske, za moške, najstnike, pojavilo pa se je tudi ogromno tujih revij, ki so na trg prišle s svojimi slovenskimi izdajami. Bralci so dobili na izbiro več poljudnoznanstvenih revij, tako slovenskih, kot tujih. Na medijskem prizorišču se je spet pojavil verski tisk, saj je po petdesetih letih tudi Cerkev spet dobila prostor v medijih.

V poosamosvojitvenem času so se pojavile mnoge dileme o tem, ali novinarstvo morda ni zašlo v deprofesionalizacijo. Nagel zasuk medijev iz politično nadzorovanih v tržno uravnavane prakse je s seboj prinesel komercializacijo komunikacijske sfere. Narašča težnja po popularizaciji novinarstva, kar se kaže v premiku od tiska k avdiovizualnim medijem in v množičnosti infozabave. Koširjeva (1998: 70) ugotavlja, da so meje novinarstva postale prepustne za druge, sorodne dejavnosti, kot sta oglaševanje in odnosi z javnostmi. V medijih se tako pojavljajo hibridna besedila, ki kljub videzu novinarskih žanrov uresničujejo oglaševalsko funkcijo. Številna sporočila, ki se predstavljajo kot novinarska, ne zadoščajo zahtevam, ki služijo v teoriji novinarskih vrst kot merilo za razvrščanje besedil med novinarska.

Koširjeva (1998: 70) v postsocialistični Sloveniji opozarja tudi na pohod raznih primitivizmov in prostaštva, ki obvladujejo slovensko javno sceno in kot posledico navaja popolno izgubo vseh kriterijev, brezmejno neodgovornost in razpuščenost ter stopnjevano vulgarnost in brezobzirnost, ki se lažno predstavlja kot svoboda.

Na prehodu v devetdeseta se je država začela umikati iz medijskega področja, tako da je večina časopisov ostala brez državne pomoči, ki je poleg finančnih sredstev

vključevala tudi subvencije pri ceni papirja in umetno vzdrževanje enotne cene dnevnih časopisov. Mediji so se iz inštitucij posebnega državnega pomena spremenili v ekonomske subjekte, ki so morali svoj obstoj zagotoviti s prodajo na trgu. Posledica tega je bila, da so se nekateri časopisi zahtevam trga prilagodili, drugi pa so ugasnili, ugotavljata Bašić Hrvatinova in Milosavljević (2001: 9). V procesu demokratizacije medijskega prostora je prevladalo mnenje, da bo privatizacija medijev, torej določanje lastnikov v prej lastninsko praznem medijskem prostoru, zagotovilo za nevmešavanje države v prihodnje delovanje medijev. Pred procesom medijskega lastninjenja je država pričakovala vdor velikih ameriških in evropskih medijskih korporacij, kot se je to zgodilo v nekaterih drugih državah v tranziciji, vendar se je desetletje pozneje pokazalo, da je nekaj domačih lastnikov s pomočjo med seboj povezanih podjetij prevzelo nadzor nad večino medijskega trga. Bašić Hrvatinova in Milosavljević (2001: 7) menita, da država ali nadzorne institucije nimajo mehanizmov, predvsem pa interesa, da bi vzpostavile red na medijskem področju, ter prekinile procesa koncentracije in verižnega lastninjenja. »Posledica pomanjkljivega nadzora nad uveljavljanjem pomanjkljive zakonodaje so bile netransparentnost koncentracije lastništva v medijih in številne kršitve, ki jih ni bilo mogoče sankcionirati« (Bašić Hrvatin in Milosavljević 2001: 7). Omenjena avtorja posebej opozarjata na nenadzorovano podeljevanje frekvenc komercialnim radijskim in televizijskim postajam in površno regulacijo radiodifuznega trga, medijske koncentracije in komercializacije (2001: 7).

3.5.5.3.5.5 KURENT V LETIH 1991 – 2003

Po osamosvojitvi je Kurent zapisal, da je utrujen od vsega, od politike, vojne in drugih pretresov, da pa se bo še naprej trudil zabavati svoje zveste bralce. Kljub temu je v zadnjem obdobju v Kurentovem pisanju opaziti precej sprememb. Medtem, ko se je takoj po osamosvojitvi spet bolj usmeril v lokalno okolje (vedno več prostora zavzema vsakoletni pustni karneval) in sledil dogajanjem v državi, ki močno vplivajo tudi na življenje slehernega državljana (sprejemanje ustave, denacionalizacija, privatizacija, stečaji velikih podjetij, približevanje Evropi itd.), pa slogovno prispevki niso več na prejšnji kakovostni ravni. Kmalu se je Kurentovo pisanje spremenilo v

nenehno jadikovanje in pritoževanje, ki nima več dosti opraviti s satiro, ampak kvečjemu s cinizmom. Ob prebiranju številčk iz sredine devetdesetih pa Kurent daje občutek, kot da je v Sloveniji prav vse narobe, ljudje pa živijo v strašni bedi in doživljajo vsakodnevne krivice, medtem ko jih država le izkorišča in se jim smeji v brk. Tako črne slike Kurent ni kazal niti v najtežjih časih pred razpadom SHS, niti v času diktature komunizma, pa tudi ob gospodarskem zlomu Jugoslavije ne. Ni minilo dolgo, ko se mu je začelo tožiti po socializmu in nasploh se je na napredek v politiki in približevanje evropskim strukturam odzval precej panično ter svaril pred vstopom v Evropsko unijo, ki naj ne bi prinesel nič dobrega za Slovenijo.

Kurent se je v svojem zadnjem obdobju spet veliko posvečal politiki in razmeram sil, ki so se nenadoma zelo spremenile. Skozi devetdeseta je nenehno ponavljal, kako so se nekateri na hitro »prebarvali« in če so bili še včeraj zagrizeni komunisti, danes trdijo, da nikoli niso verjeli v komunizem, hodijo k maši in so si nadeli nove barve, le zato, da bodo čimprej spet pri koritu. Prispevke na isto temo je ponavljal ne le v več zaporednih številkah, pač pa tudi večkrat v posamezni številki, in v vsaki številki se je spusti na nižjo raven komunikacije, vulgarnost pa se stopnjuje. V rubriki Nasvetnik Kurent na vprašanje: »Pred nami so nove volitve in ne vem, za katero stranko naj se odločim. Zdaj sem v stranki Zelenih, pa bi rad izstopil.«, odgovori: »Kamorkoli se boste v prihodnje vključili, bo isti šmorn. Še vedno pa boste zeleni od jeze, ker se ne bo dalo kaj spremeniti.« Tudi nezaupanje v slovenske politike in vlado Kurent goji od osamosvojitve do danes: »Nesramnost, laž in spletke so brez oblek kot prazne fraze iz časov kake petletke iz preteklih let.«⁴¹ Kmalu so postali popularna tema poslanci, ki jih je označil kot neizobražene zajedalce, ki ogromno zaslužijo, nič ne delajo, parlament so spremenili v cirkus, malemu človeku pa ne privoščijo ničesar:

POSLANSKA

Ni bilo lahko, da ljudstvo neumno
prepričal sem, da boljšega ni,
kot da mi zaupa in mene izvoli,
da v Ljubljani se cufal za boljše bom dni.

⁴¹ Kurent, št. 50, 13. februar 1994.

Obljube držim! Sem plačo si zrihtal,
dodatke in dnevnice, da čudim se sam.
Kaj briga me narod! Naj sam si pomaga,
kot jaz, ki za denarce še rit prodam!
Če dobro mi gre, nikomur nič mar ni!
Korito je polno, zato zdaj hitim,
da kaj ne zamudim. Skrbeti je treba,
da špeha poslanskega si kaj priredim.
Pametnih malo, neumnih veliko
vsak dan predpisov predlaga se.
Za vse jaz glasujem saj konec koncev
bo ljudstvo zabito preneslo prav vse.
Ko vrnem domov se, ovenčan s slavo
naj čaka me najmanj direktorsko mesto!
Naj ljudstvo hvaležno nikol' ne pozabi,
da nesebično mu služim in zvesto!⁴²

Hitro je začel vzdihovati za minulim socializmom, ki mu še nekaj let prej tudi ni bil po volji, a zdaj se tisti časi očitno zdijo Kurentovim ustvarjalcem lepši od sedanjih: »Lepi časi so minili, socializem je odšel. V njem bilo je dela, povsod si ga imel. Čas kapitalizma se zdaj vrača, kapitalistov pa nikjer. Tam, kjer bilo je včasih delo, zdaj dobiš napotek: Skozi dver!« ...Prej »tovariš« bil je prvi, za njim ostali vsi. Zdaj vsepovsod »gospodov« mrgoli in nihče več ne vpraša, kako se delavcu godi!⁴³ Prav tako velikokrat zapored beremo o »novih« bogataših, ki so si v času tranzicije po Kurentovem pisanju nagrahili ogromne količine denarja, saj po njegovo očitno nihče, ki je premožen, do premoženja ni mogel priti na pošten način. Tako kot nad poslanci, je tudi svoj bes zaradi bogatašev začel ubesedovati na zmeraj bolj neokusen način: »Berejo le borzne liste, za denar bi rit prodali, tujcem hlapci, nikdar naši – to so novi bogataši. Jahta, avto, vila, baba, to skrbi jih in priganja, grabi, ropaj, tuje baši – to so

⁴² Kurent, št. 49, 21. februar 1993.

⁴³ Kurent, št. 50, 13. februar 1994.

novi bogataši. Briga jih umetnost, knjiga, to neumne le zanima, so užitkov le pristaši, naši novi bogataši.«⁴⁴

Pesimizem je opazen tudi v Kurentovem pisanju o socialni krizi, nezaposlenosti, pokojninski reformi in ukinjanju delovnih mest. Spraševal se je, ali si nismo z osamosvojitvojo nakopali pretežkega bremena in iz krize ne vidi izhoda: »...Raje bi bili ta prostor (ki so ga namenili v občini za odlagališče) namenili za rezervno pokopališče in mrliško vežico, kajti potreba po parcelah za posmrtno bivanje čedalje bolj narašča. To nam zagotavlja nova davčna zakonodaja in brezposelnost v naši ljubi samostojni Sloveniji.«⁴⁵ V prispevkih je poudarjal, kako težko je življenje, kako nam nihče ne bo pomagal in da bo prihodnost še bolj kruta. Nič dobrega ni napovedoval niti upokojemcem, pokojninsko reformo pa je imenoval »najbolj svinjski trik s katerim krade država učiteljem, policajem, delavcem, navadnim uradnikom denar iz njegovega že vplačanega dela v času delovne dobe....«⁴⁶

Kurentova zamera do vsega in vseh se ni končala na lokalni ali državni ravni, panično je svaril tudi pred grozečo Evropo, ki jo je imenoval »stara, sifilitična gospa« in jasno pozival, naj se nikakor ne odločimo za vstop v Evropsko unijo. V daljšem prispevku je našteval, kaj vse bo Slovenijo doletelo, če se za ta korak odloči: čez odprte meje bodo v naš podalpski raj navalili tujci in nam prevzeli še tiste službe, ki jih še imamo, k nam pa bodo prišli tudi vsi evropski kriminalci in nam pobrali tisto malo, kar še imamo. Za Evropo bi »prodali domovino in lastno mater«, kot je zapisal Kurent, namesto tega pa bi lahko čisto lepo preživel tudi brez nje.

Kurent se od leta 1991 ni več oziral po svetu, v letu 1992 pa je še zadnjič vseboval rubriko Yugo show, v kateri je s karikaturami spomnil na osamosvojitveno dogajanje in na to, da se vojna seli v južne republike.

Nekaj prispevkov je v poosamosvojitvenem času namenjenih tudi cerkvi, predvsem v zvezi z denacionalizacijo in njenimi zahtevami po vrnitvi gozdov. Cerkveni dostojanstveniki so prikazani kot preračunljivi grabežljivci in potuhnjenci, povsem

⁴⁴ Kurent, št. 54, 22. februar 1998.

⁴⁵ Kurent, št. 50, 13. februar 1994.

⁴⁶ Kurent, št. 54, 22. februar 1998.

podobno, kot je oblast prikazovala klerikalce v času komunizma. Za čas verske svobode in demokracije je tako omejen zorni kot očiten znak ozke usmerjenosti piscev, ki jim duhovščina očitno ni pri srcu. Za smešenje duhovščine je pogosto uporabljena tudi karikatura.

Slika 3.3.: Jezni šef, karikatura iz Kurenta z letnico 1998, v kateri so tarča kritike denacionalizacijski apetiti duhovščine, ki je zahtevala vrnitev premoženja, zaseženega po drugi svetovni vojni (vir: Kurent, št. 54, 22. februar 1998).

3.5.6.3.5.6 SKLEPNA DISKUSIJA

V zadnjem obdobju, ko se je življenje v Sloveniji vrtelo okrog vzpostavljanja mehanizmov za delovanje samostojne države, se je Kurentovo pisanje precej spremenilo. O kakovostni satiri bi le še težko govorili, bolj kot humoristični časopis postane Kurent pesimistični časopis. Pozornost je usmerjena na najodmevnejše razprave v državi, do leta 1992 je še pogledoval po bivših jugoslovanskih republikah. Prispevki iz tega časa so polni cinizma in dvoma v prihodnost, posebej ob

gospodarski krizi, ki je hudo prizadela Koroško, se je Kurent odločil, da je položaj brezizhoden.

Veliko manj se je posvečal posameznim dogodkom, pač pa je postajal vedno bolj splošen: kritiziral je, ne da bi bilo to povezano s kakšnim konkretnim dogodkom, razen pri kakovosti pa je padel na nizko raven tudi pri korektnosti, saj je objavljaj prispevke, ki so neokusni in na nizki kulturni ravni. Vlogo zagovornika malega človeka je v tem obdobju zamenjala vloga večno nezadovoljnega sitneža, ki v vsem vidi le prevaro, goljufijo in krivico. Ene in iste teme se ponavljajo v nedogled in časopis kar ne more stopiti v korak z novimi časi. Posebej do Cerkve se obnaša enako, kot da bi še vedno vladal komunizem.

Veliko prostora je namenjenega obrobnim, ozko lokalnim temam, izgubil pa je tudi vsakršno razmejitev med oglaševanjem in novinarskimi prispevki (če to še sploh so). Tako je pod rubriko Slovenjgraška kronika pravzaprav le opisoval, kako je hodil od trgovine do trgovine, od tega lokala, do onega, ki jih je seveda hvalil, opisoval njihovo ponudbo in njihova imena celo zapisal z velikimi tiskanimi črkami, tako da zelo izstopajo iz besedila, namesto da bi oglase ločil od prispevkov, tako kot je to počel skozi vsa prejšnja obdobja. Iz humorističnega časopisa, ki je v svoje pisanje na prefinjen način tkal družbenopolitično kritiko, je postal Kurent v svojem zadnjem obdobju resnično le list za pustne norce in je okrog osrednjega dela, namenjenega tradicionalnemu pustnemu karnevalu, zbral le še nekaj na silo zrimanih in na silo spisanih prispevkov.

3.6.3.6 KURENT IN NOVINARSKA ETIKA

Skozi tri obdobja je Kurent svoje teme obdeloval na različne načine. V prvem obdobju (1923–1941), ko se je najbolj posvečal posameznikom in lokalnim dogodkom, časopisje pa je bilo na prehodu iz političnega v komercialno, o novinarski etiki kot o vodilu pri novinarskem ustvarjanju še ne moremo govoriti. Kljub temu, da so se v tem času v drugih časopisih bile bitke za čast, slavo in politično prevlado na načine, ki bi se današnjemu bralcu zdeli grobi in mnogokrat nesprejemljivi, saj je bila drugačna tudi etika javne besede, pa Kurent v te vode nikoli ni zašel. Čeprav se v

prvem obdobju veliko ukvarja z napakami posameznikov, tako politikov kot mestnih veljakov, gostilničarjev, trgovcev in drugih, je njegov humor dobronameren in ni zajedljiv ali žaljiv. Pri posameznikih na dobrodušen način karikira njihove značajske poteze ali pa naslika komične dogodke iz njihovih življenj. Glede političnega dogajanja vendarle najdemo nekaj osamljenih primerov, ko s svojimi oznakami diskriminira etnično skupino (člane Jugoslovanske muslimanske organizacije imenuje »muslimanski norci«⁴⁷). Kurentovo diskriminatorno obravnavanje žensk, ki se v prvem obdobju nekajkrat pojavi, gre pripisati bolj splošno sprejetemu diskurzu spolne neenakosti v takratnem času, kot pa pomanjkanju novinarske etike. Ženske so namreč prikazane kot manj inteligentne od moških in Kurent jim svetuje, naj se namesto boju za enakopravnost raje posvetijo peki krofov.

V drugem obdobju (1953–1962) je pozornost preusmerjena od posameznika k skupnosti, novinarska etika pa je bila v komunističnem režimu tudi po agitpropu podvržena ideologiji. Tako v tem obdobju izginejo direktne omembe vrhovnih politikov, kdor pa je že omenjen z imenom, ni deležen direktne kritike ali celo žalitev, pač pa Kurent spretno skriva svoje puščice z uporabo ironije, ki z vidika novinarske etike ni sporna. Glavna kritika v tem obdobju velja težavnim življenjskim razmeram in nizkemu standardu, ne pa posameznim osebam, skupinam, organizacijam ipd.

V tretjem obdobju (1973–2003) se Kurentovo pisanje postopno spreminja. Pozornost se počasi preusmerja nazaj k posamezniku, in bolj ko se bliža konec režima komunizma, bolj kritičen postaja Kurent v svojem pisanju. Čeprav se v tem obdobju v novinarstvu vedno bolj izpostavlja in uveljavlja pomembnost novinarske etike kot vodila pri novinarskem ustvarjanju, pa se v Kurentu tega ne držijo. Prispevki, še posebej tisti, ki so nastali po osamosvojitvi, marsikdaj niso v skladu s pravili in normami novinarske etike in nasploh etike javne besede, saj Kurent namesto da bi opozarjal na napake s pomočjo humorja in njegovih različnih oblik, le objavlja različne prispevke, ki si za tarčo največkrat izberejo poslance in jih žalijo. Označi jih s tatovi, grabežljivci, jim očita neizobraženost, neumnost in pohlep:

⁴⁷ Kurent, št. 2, 4. marec 1924.

Čudež se dogaja našim sveže izvoljenim poslankam in poslancem, ko prvič stopijo v posvečene prostore parlamenta. Naše prej skromne in čisto užitne izvoljence nenadoma obsije nekakšna nezemeljska svetloba in jih do dna pretrese in spremeni. Njihova prej skromna in ozka obzorja se v trenutku razširijo in vsak med njimi se naenkrat spozna na vse in vse razume. Strojni tehnik se spozna na ekonomijo, zdravnik na ekonomijo, zdravnik na pravo, pravnik suvereno žonglira z medicino, trgovec razpravlja o vprašanjih kulture in šolstva, učiteljica »z levo roko« rešuje mednarodne zaplete, policist pa nas s pomočjo črede svetovalcev in tolmačev spravlja v Evropsko skupnost. To še ni vse. Živinski pospeševalec uspešno sklepa kravje kupčije s partnerji iz drugih strank, medtem ko njegova grešovna blagajničarka zganja vrtoglave transakcije... Enotno, zanosno in fortissimo zaigrajo le, kadar si je treba priskrbeti vedno višje plače za svoje naporno intelektualno delo, ki človeka resnično iztroši.⁴⁸

Podobni prispevki se pojavljajo v vsaki številki, poslancem in politikom pa avtorji očitajo laži, prevare, spletkarjenje ipd., čeprav nikjer ni označeno, da gre pri takih prispevkih za mnenje enega pisca, ki ni podkrepljeno z nikakršnimi dokazi. Prav tako je vprašljiva resničnost in točnost informacij. Svoje mnenje Kurent podaja kot »resnico«, pri tem pa uporablja tudi vse bolj grob jezik, s čimer po Laitili (Poler 1997: 112) krši še pravilo o spoštovanju dobrega okusa v izražanju:

To je največja laž naših politikov v tem stoletju. Res pa je, da so dali razne popuste svojim uradnikom, vojakom ... To so razni zaslužni državljani, katerim daje pokojnino iz mojega žaklja, ne da bi država vplačala adekvatno vsoto za njihove pokojnine. Tu so razni politikanti, za katere tudi ni vplačila potrebne vsote za previsoko pokojnino. To je najbolj svinjski trik, s katerim krade država učiteljem, policajem, delavcem, navadnim uradnikom denar...⁴⁹

Podobno enoznačno so v Kurentu označeni vsi, ki so premožni, saj vsem, ki premorejo več materialnih dobrin od povprečnega delavca, očita, da so tranzicijski

⁴⁸ Kurent, št. 55, 14. februar 1994.

⁴⁹ Kurent, št. 54, 22. februar 1998.

tatovi, kot npr. v prispevku z naslovom Naši novi bogataši,⁵⁰ kjer v grobem tonu zatrjuje, da tisti, ki imajo denar, ne premorejo ne inteligence, ne kulture, ne obzirnosti, imenuje jih »bedaki, ki bi za denar še rit prodali«, in jih označi kot nezaželenne produkte novega sistema.

Prav tako, če ne še bolj žaljiv, je Kurent v svojih karikaturah iz zadnjega obdobja. Ob vesti, da je vlada imenovala 19 novih državnih sekretarjev, so ti naslikani kot prašiči, ki bodo izželi mater, ki simbolizira Slovenijo. »Stebri družbe«, kot imenuje nove podjetnike, so v karikaturi naslikani kot nasilneži z gorjačami, ki prihajajo iz podjetja Euro riti d.d. Prav tako ni prizanešeno duhovščini, ki jo Kurent v tretjem obdobju vseskozi stigmatizira zaradi zahteve po vrnitvi nacionaliziranega cerkvenega premoženja. Čeprav ni nastopil proti cerkvi niti v letih, ko to glede na politične razmere in zahteve režima ne bi bilo presenetljivo, pa se je tega toliko bolj vneto lotil po osamosvojitvi. Duhovščino prikazuje kot družčino pohlepnežev, ki jim je materialno bogastvo daleč najpomembnejše, moralne vrednote, ki naj bi jih poosebljali in zagovarjali, pa jim ne pomenijo nič drugega kot sredstvo za doseganje materialističnih ciljev. Tako najdemo številne karikature, v katerih je žalil tako duhovnike kot tudi papeža, ki mu je očital, da želi preslepiti naivne vernike in da v resnici prihaja v Slovenijo le zaradi »biznisa«, torej da si obeta radodarno vračanje cerkvenega premoženja v naravi. Proti pripadnikom drugih veroizpovedi ne goji takšnih zamer.

Karikature v Kurentu v zadnjem obdobju podpirajo in spodbujajo številne stereotipe: nacionalisti in hudobneži so vedno pretirano »srbskega« videza, pripadniki Modrih čelad so brez izjeme temnopolti in nasilni, podjetniki so vedno pretirano rejeni, delavci in upokojenci pa suhi in razcapani.

Kurentova etična drža, ki je bila v prvih dveh obdobjih presenetljivo korektna, glede na to, da gre za majhen humoristični list iz lokalnega okolja in da pravila novinarske etike v tistem času še niso bila zavezujoča, niti jih niso upoštevali v resnejših časopisih, se v zadnjem obdobju izneveri tradiciji in začne posegati poleg humorja tudi po drugih, z novinarskoetičnega vidika spornih sredstvih: odkritem poniževanju,

⁵⁰ Kurent, št. 54, 22. februar 1998.

obtoževanju brez dokazov, stigmatiziranju, žalitvah. V zadnjih številkah tudi ne ločuje več oglaševanja od ostale vsebine, pač pa ju združuje. S tem krši celo vrsto glavnih dolžnosti, ki jih ima pisec do javnosti, najbolj pa izstopajo neupoštevanje pravila ločevanja med informacijo in komentarjem, neupoštevanje prepovedi rasnega, etničnega in narodnostnega ter verskega razlikovanja, ni ločevanja med novinarskimi sporočili in oglasi, pa tudi raznolikosti in uravnoteženosti v zadnjem obdobju močno primanjkuje. Čeprav je Kurent humoristični časopis, je vendarle časopis, in kot tak bi moral upoštevati svoje dolžnosti do naslovnikov. Kategorizacija humorističnega časopisa ne more biti izgovor za objavo vsakršnih prispevkov, brez upoštevanja pravil novinarskega sporočanja. Humor in novinarska etika se ne bi smela izključevati. Namesto tega se zdi, da Kurent svoje prvotno poslanstvo pod pretvezo humorja izrablja za širjenje mnenj nezadovoljnih posameznikov, ki ga ustvarjajo. Številni prispevki iz zadnjih števil, ki so najbolj sporni z vidika novinarske etike, sploh niso humorni, torej niti ne sodijo v humoristični časopis.

4. SKLEP

Humoristični časopis Kurent je uspel preživeti štiri države in tri različne sisteme. Za svojo dolgoživost se ima zahvaliti predvsem dejstvu, da je ne glede na to, katera stranka ali režim je vladal v danem zgodovinskem obdobju, sam vedno obdržal enako usmeritev: postavil se je na stran malega človeka in s tega zornega kota premleval dogajanje doma in občasno tudi po svetu. Niso ga zanimale ne številne politične opcije, ki so se v 83. letih njegovega izhajanja zamenjale, niti ga noben režim ni tako navdušil, da bi mu navdušeno prikimal. Namesto tega v časopisu zasledimo nevtralno držo, ki jo je uspel obdržati tudi v času komunistične diktature, ko je veljalo, da naj bi časopisi, tudi humoristični, služili kot orodje v rokah ideologije.

V treh obdobjih neprekinjenega izhajanja je Kurent s pomočjo politične satire, ironije, v težkih trenutkih pa tudi s pomočjo cinizma in črnega humorja držal ogledalo družbi. Opozarjal je na napake in zmote tako v domačem lokalnem okolju kot v državi in po svetu. Na pragu vojne je pozival k miru, vseskozi je sledil napredku na tehničnem področju in spremembam življenjskega sloga. Na dogajanje se je sicer odzival z

največ enoletno zamudo, vendar ni izpustil ničesar, kar je bilo prelomno za njegove someščane in sodržavljane. Vsako leto je tako podal kritično bilanco družbenopolitičnega dogajanja, vsebina pa je bila najprej obogatena z lokalnimi posebnostmi, kasneje pa se je v časopisu pojavila še karikatura.

S svojim pisanjem in neomajno držo je Kurent dvigoval kritično zavest svojih bralcev, pri tem pa ni bil profiliran le za specifično ciljno občinstvo, pač pa je nagovarjal širok krog bralcev in bralk, saj se je kljub lokalnemu izvoru loteval tem, ki so pomembne za vsakega posameznika in ki posledično vplivajo na njegovo življenje. Pod krinko humorističnega časopisa in lahkotne zabave se je nemalokrat dotaknil perečih tem, o katerih v določenih zgodovinskih obdobjih ni bilo priporočljivo razpravljati, kaj šele jih kritizirati. Ves čas komunističnega režima mu je to uspevalo s pomočjo ironije in satire, ko je z dvoumnostjo in dvojnimi pomeni hkrati ciljalo na napake oblasti in si reševal lastno kožo.

Od prvotne usmerjenosti k posamezniku se je Kurent v drugem obdobju preusmeril na družbo in posameznik je postal manj pomemben, v tretjem obdobju pa je ta spet postal center pozornosti. Za zadnje Kurentovo obdobje (po osamosvojitvi) je značilen tudi zasuk od večnega optimizma k vedno glasnejšemu pesimizmu. Če je prej dolga leta vedro zrl v svet tudi v času najhujših kriz, je v zadnjem obdobju nad državo in njeno politiko nekako obupal ter je pretirano poudarjal negativne posledice vsake odločitve. Kot da se je izpel, v tem zadnjem obdobju ne najde več novih pomembnih tem, zato se nenehno vrti okrog istih.

Z vidika novinarske etike v prvih dveh obdobjih Kurentovo pisanje razen posameznih primerov ni bilo sporno, čeprav takratnega pisanja seveda ne moremo ocenjevati po kriterijih, ki veljajo danes. Ob Kurentovih začetkih je bil tudi časopisni jezik drugačen od današnjega, pa vendar se je humorističnemu časopisu uspelo lahkotno norčevati iz vsega in vseh, ne da bi pri tem koga žalil ali poniževal. V naslednjem obdobju, ko je bila novinarska etika podvržena ideologiji, se Kurent ni uklonil, in čeprav so bili napotki oblasti jasni, ni posegel po humorju kot orožju za blatenje in smešenje nasprotnikov ideologije in režima, pač pa je še naprej spretno opozarjal, da v obstoječem režimu marsikaj ni tako, kot bi moralo biti. V tretjem obdobju je njegova etična drža nekoliko popustila in pojavljati so se začeli sporni prispevki, v katerih blati

in žali predvsem poslance, pa tudi cerkev, duhovščino in bogataše. Prefinjeno politično satiro so zamenjali prispevki, v katerih je tako raven humorja kot jezika vidno nižja od začetne.

Zdi se, kot da je Kurent svoje pravo poslanstvo opravil še v časih, ko ni bilo možnosti direktne kritike, saj je združeval tako kritični glas ljudstva, ki je bil zamaskiran v humor, kot tudi čisto zabavo, ko je s svojimi dovtipi in domislicami ljudem omogočal, da so se svojim težavam lahko vsaj smejali, če se že pritoževati niso mogli. V času svobode medijev pa je vlogo ventila za vsakdanje težave malega človeka kmalu izgubil in tako služi le še pustni zabavi. Kurentov podnaslov humoristični časopis pa vedno bolj postaja izgovor za objavo neprimernih in z novinarskoetičnega vidika spornih prispevkov.

5. LITERATURA

Amon, Smilja (1996): *Tisk in politika v Jugoslaviji (1918 – 1941)*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

Bašić Hrvatinić, Sandra in Milosavljević, Marko (2001): *Medijska politika v Sloveniji v devetdesetih: regulacija, privatizacija, koncentracija in komercializacija medijev*. Ljubljana: Mirovni inštitut.

Briggs, Asa (2005): *Socialna zgodovina medijev: od Gutenberga do interneta*. Ljubljana: Sophia.

Borak, Neven et al. (2005): *Slovenska novejša zgodovina: od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije 1848 – 1992*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Brojan, Matjaž (1999): *Začetki radia na slovenskem*. Ljubljana: Modrijan, Radio Slovenija.

Čopić, Zdenko (1979): *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Freud, Sigmund (2003): *Vic in njegov odnos do nezavednega*. Ljubljana: Društvo za teoretsko psihoanalizo.

Gabrič, Aleš (1991): *Slovenska agitpropovska kulturna politika 1945 – 1952*. Ljubljana: Mladika.

Gabrič, Aleš (1995): *Socialistična kulturna revolucija. Slovenska kulturna politika 1953 – 1962*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Hall, Stuart (2004): Delo reprezentacije. V: Breda Luthar, Vida Zei, Hanno Hardt (ur.): *Medijska kultura: kako brati medijske tekste*, 33-96. Ljubljana: Študentska založba.

Kos, Janko (1994): *Književnost: učbenik literarne zgodovine in teorije*. Maribor: Obzorja.

Košir, Manca (1988): *Nastavki za teorijo novinarskih vrst*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Košir, Manca in Ranfl, Rajko (1996): *Vzgoja za medije*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Košir, Manca (2003): *Surovi čas medijev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

McQuail, Dennis (1994): *Mass communication theory: an introduction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage.

Meršol, Mitja (1985): *Sedma sila*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Nešović, Branimir in Prunk, Janko (1993): *20. stoletje*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Pirjevec, Jože (1995): *Jugoslavija 1918 – 1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije*. Koper: Lipa.

Pohar, Lado et al. (1993): *Televizija prihaja: spominski zbornik o začetkih televizije na Slovenskem: 35 let televizije, 65 let radia*. Ljubljana: RTV Slovenija, uredništvo Kričača.

Poler, Melita (1997): *Novinarska etika*. Ljubljana: Magnolija

Prunk, Janko (2002): *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad.

Splichal, Slavko (1981): *Množično komuniciranje med svobodo in odtujitvijo*. Maribor: Obzorja.

Splichal, Slavko (1984): *Mlini na eter*. Ljubljana: Partizanska knjiga.

Splichal, Slavko (1992): *Izgubljene utopije?: paradoksi množičnih medijev in civilne družbe v postsocializmu*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Splichal, Slavko (1994): *Mediji na prehodu, civilna družba in globalne spremembe javnosti*. Intervju. V: *Teorija in praksa*, 31, 11-12, str. 1025-1034.

Stanič, J. in Macura, D., ur. (1992): *Demokracija in politična kultura*. Ljubljana: Enajsta univerza.

Vatovec, Fran (1967): *Razvoj jugoslovanskega novinarstva*. Ljubljana: Visoka šola za politične vede.

Vreg, France (1990): *Demokratsko komuniciranje*. Maribor: Obzorja.

INTERNETNI VIRI:

Buijzen, Moniek in Valkenburg, Patti M. (2001): *Recognized Role of Humour in Politics, Leadership, Religion and Creativity*.

Dostopno na: www.laetusinpraesens.org/musings/humourx.php (14. julij 2006).

Hladnik, Miran (1982): *Dolga humoristična proza za »čas kratenje Slovencom«*.

Dostopno na: www.ijs.si/lit/humorist.html-l2 (4. julij 2006).

Obznana. Dostopno na: sl.wikipedia.org/wiki/Obznana (5. junij 2006).

